

Maja Sahadžić*

Uspostavljanje Vrhovnoga suda BiH: aktualna pravna misao o teoretskoj nedosljednosti u praksi

Sadržaj:

1. Uvodne naznake
2. Konstitucionalizacija sudbene vlasti u suvremenoj BiH
3. Neuvezanost sudbenog sustava u BiH
 - 3.1. O Sudu BiH
 - 3.2. Ustavni sud BiH – apelacije temeljem članaka VI 3 b) i VI 3 c) Ustava BiH
 - 3.3. O razlozima za uspostavljanje Vrhovnoga suda BiH
 - 3.4. Preporuke međunarodne zajednice
4. Kratak usporedni prikaz o vrhovnim sudovima u okruženju i svijetu
5. Uspostavljanje vrhovne sudbene instance na državnoj razini u BiH
 - 5.1. Zašto Sud BiH i Ustavni sud BiH ne mogu nadoknaditi nepostojanje Vrhovnoga suda BiH?
 - 5.2. O legitimitetu uspostavljanja Vrhovnoga suda BiH
 - 5.3. Moguće nadležnosti Vrhovnoga suda BiH i odnos prema drugim sudovima u BiH
6. Zaključak
7. Izvori i literatura

1. Uvodne naznake

U državama europskog kontinentalnog prava, vrhovni sud¹ predstavlja najviše sudbeno tijelo u okviru pravosudnog sustava koje osigurava jedinstvenu primjenu prava i jednakost svih u njegovoj primjeni. Iako BiH spada u države europskog kontinentalnog prava, bosansko-hercegovački ustavno-pravni konstrukt predstavlja izvjesni specifikum. Aneksom IV Općeg okvirnog sporazuma za mir u BiH² (kolokvijalno nazvanog Daytonski mirovni sporazum), odnosno Ustavom BiH, ne predviđa se postojanje sudbene vlasti na državnoj razini u BiH. Sukladno tomu na državnoj razini nije utvrđeno niti postojanje vrhovne sudbene instance.

Tijekom 2002. godine Zakonom o Sudu BiH³ uspostavljen je Sud BiH na državnoj razini. Međutim, zbog usko utvrđenih nadležnosti⁴ i nehijerarhijskog odnosa spram sudova u entitetima,

* Autorica je magistar pravnih znanosti i suradnica FCJP.

¹ Vrhovni sud je sud zadnje instance ili najviši sud u pojedinim sudbenim sustavima, odnosno najviše sudbeno tijelo u okviru sudbenog sustava pojedinih država čije odluke ne podliježu daljem preispitivanju od strane drugog suda. Vrhovni sudovi ne odlučuju u meritumu spora povodom izjavljenog izvanrednog pravnog lijeka, nego presude koje smatraju nezakonitima ukidaju. Izuzetno, mogu imati i prvostupanjsku nadležnost.

² UN Doc. A/50/790 (1995) i S/1995/999 (1995) od 30. 10. 1995.

³ Zakon o Sudu BiH, Sl. gl. BiH, br. 29/00, 16/02, 24/02, 3/03, 37/03, 42/03, 4/04, 9/04, 35/04, 61/04, 32/07, 49/09 – pročišćeni tekst, 74/09 i 97/09.

⁴ Nadležnosti Suda BiH odnose se na kaznenu nadležnost iz čl. 7, upravnu nadležnost iz čl. 8, i apelacijsku nadležnost iz čl. 9 Zakona o Sudu BiH.

ne može nadoknaditi nepostojanje Vrhovnoga suda BiH. S druge strane, Ustavni sud BiH, ima utemeljenje u Ustavu BiH, ali predstavlja *sui generis* instituciju. Iz Ustava BiH doista se ne može pročitati namjera da Ustavni sud BiH nadoknadi nepostojanje vrhovne sudske instance na državnoj razini, međutim, ponekad se događa da Ustavni sud BiH nadilazi propisanu apelacijsku nadležnost⁵ kojom se osigurava zaštita ljudskih prava i sloboda na teritoriju cijele BiH. Tako se primjerice, u predmetu AP 775/08 Ustavni sud BiH upustio u odlučivanje o načinu na koji su sudovi protumačili i primijenili zakone iako prema svojoj prirodi nema nadležnost za takvo nešto.⁶

Entiteti te Brčko Distrikt BiH imaju upotpunjene i uređene ali zasebne sustave pravosuđa temeljem ustavâ entiteta⁷ odnosno Statuta Brčko Distrikta BiH⁸, te zakonâ o sudovima⁹. Međutim, kada se radi o sudbenim tijelima entiteta i Distrikta, prisutna je neusuglašena sudska praksa na koju se nadovezuje neusuglašeno tumačenje zakona. Posljedica ustrojbenih nedostataka, neusuglašene sudske prakse i tumačenja zakona u BiH je, između ostaloga, nejednakost građana BiH u primjeni prava. Da bi se osiguralo zauzimanje načelnih pravnih stavova za cijeli teritorij BiH važno je postojanje vrhovne sudske instance na državnoj razini u BiH čija bi zadaća bila ocjena zakonitosti, usuglašavanje sudske prakse te tumačenje pravnih propisa u BiH s naglaskom na usuglašavanje sudske prakse. Činjenica je da nigdje nije propisano da se u BiH mora osigurati jednaka primjena prava za sve građane u BiH. Međutim, jednaka primjena prava u svezi je s načelima o pravnoj državi a zatim i načelom legaliteta kojima se putem sustava pravnih institucija i mehanizama unaprijed utvrđuju pravila za sve. Ne treba zaboraviti niti načela jednakosti pred zakonom, jednakog postupanja, pravne sigurnosti, isključenja proizvoljnosti itd. U konačnici, osiguravanjem jednake primjene prava dokazuje se postojanje funkcionalnog sudbenog sustava te potpunost i uvezanost cjelokupnog pravnog sustava. Stoga postavljeni problem istraživanja upućuje na to da će se predmet istraživanja usmjeriti na identificiranje i problematiziranje posljedica nepostojanja Vrhovnoga suda BiH te osnovima i mogućnostima njegovog uspostavljanja.

2. Konstitucionalizacija sudske vlasti u suvremenoj BiH

U sustavu trodiobe državne vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudbenu, postojanje sudske vlasti kao posebne grane vlasti i tzv. „treće vlasti“, odnosno uspostavljanje samostalnih i neovisnih sudbenih organa vlasti, čija je osnovna funkcija rješavanje sporova između subjekata prava na temelju pravnih propisa, pretpostavka je postojanja vladavine prava u svakoj državi. S druge

⁵ Apelacijska nadležnost odnosi se na pitanja iz Ustava BiH koja se pojave temeljem presude bilo kojeg drugog suda u entitetima, sukladno odredbi čl. VI toč. 3 b) Ustava BiH. Tako postoji mogućnost da se pravomoćna presuda svih redovnih sudova u BiH preispituje ukoliko se radi o povredi prava zagarantiranog Ustavom. Njome se daje pravna zaštita ustavnog karaktera, ali se ne odlučuje o pravnim pozicijama koje se garantiraju redovnim pozitivnopravnim propisima.

⁶ Vidi: meritum Odluke o dopustivosti i meritumu Ustavnoga suda BiH AP 775/08.

⁷ Ustav Republike Srpske, Sl. gl. RS, br. 3/92, 6/92, 8/92, 15/92, 19/92, 150/02, 22/05, čl. 121 – 131; i Ustav Federacije Bosne i Hercegovine, Sl. nov. FBiH, br. 1/94, 13/97, 16/02, 22/02, 52/02, 63/03, 9/94, 20/04, 33/04, 72/05, 71/05, čl. IV C 1 – 17 i čl. V 11.

⁸ Statut BDBiH, Sl. gl. BDBiH, 17/08, 39/09 i 02/10, čl. 66 – 75.

⁹ Zakon o sudovima u Federaciji Bosne i Hercegovine, Sl. nov. FbiH, br. 38/05, 22/06 i 63/10; Zakon o sudovima Republike Srpske, Sl. gl. RS, br. 111/04, 109/05, 37/06, 17/08, 119/08, 58/09 i 72/09; i Zakon o sudovima Brčko Distrikta BiH, Sl. gl. BDBiH, br. 19/07, 20/07 i 39/09.

strane, pravosuđe kao širi pojam od sudstva, predstavlja jednu od funkcija državne vlasti koje u naimenovanim sporovima na koncu utvrđuje šta je pravo. Osim sudova¹⁰, pravosudni sustav obuhvaća i tužiteljstva, pravobraniteljstva, odvjetnike, javne bilježnike, ministarstva pravosuđa¹¹ itd.

Pravosudni sustav prije sukoba u BiH od 1992. do 1995. godine bio je potpun i osiguravao je jedinstvenu primjenu prava na cijelom teritoriju tadašnje BiH. Tijekom sukoba otpočeo je proces izmjena u organizaciji sudbene vlasti u BiH koji će se nastaviti i nakon zaključivanja Daytonskog mirovnog sporazuma. Sudbena vlast u Republici Srpskoj uspostavlja se temeljem Ustava Republike Srpske iz 1992. godine, dok se u Federaciji BiH uspostavlja temeljem zaključenog Washingtonskog sporazuma 1994. godine, odnosno sukladno Ustavu Federacije BiH predloženog u okviru Washingtonskog sporazuma. Daytonskim mirovnim sporazumom, koji je zaključen 1995. godine, u Aneksu IV, odnosno u Ustavu BiH nije predviđeno postojanje sudbene vlasti na državnoj razini, osim ako se uzmu u obzir odredbe o Ustavnom sudu BiH, koji i ne spada u redovne sudbene organe. Ubrzo se nakon zaključenja Daytonskog mirovnog sporazuma na entitetskoj razini pristupilo usvajanju neophodnih amandmana na entitetske ustave radi njihovog usuglašavanja s Ustavom BiH a zatim i usvajanju entitetskih zakona o sudovima odnosno zakona o sudovima u Brčko Distriktu BiH. Na taj se način, pravosudni sustav entiteta i Distrikta uspostavlja temeljem odgovarajućeg ustava odnosno zakonâ na državnoj, entitetskoj odnosno razini Brčko Distrikta BiH. Uspostavljanje pravosudnih organa na državnoj razini rezultat je obimnih reformi provedenih u sudbenom sustavu od 2000. do 2004. godine koje su obuhvatile uspostavljanje Neovisnog pravosudnog povjerenstva 2000. godine sukladno dogovoru između Visokog predstavnika za Bosnu i Hercegovinu i Upravnog odbora Vijeća za izvršavanje mira.¹² Od 2001. do 2004. godine bila su uspostavljena povjerenstva na državnoj i entitetskoj razini čiji je zadatak bio izrada strategije reforme u oblasti pravosuđa u smislu preustrojavanja pravosudnog sustava i postupka ponovnog izbora i imenovanja sudaca i tužitelja. Na državnoj razini su uspostavljeni: Sud BiH, Tužiteljstvo BiH¹³ i Visoko sudbeno i tužiteljsko vijeće¹⁴.

Kako je organizacija sudbene vlasti, i u teoriji i u praksi, važna u svakoj ustavnoj državi, uobičajeno je da se pisanim ustavima utvrđuju opće pravne norme o načelima, nadležnostima i organizaciji sudbene vlasti kao i načinu izbora sudaca. U Ustavu Republike Hrvatske, Ustavu Republike Srbije i Ustavu Crne Gore navode se načela o sudbenoj vlasti i izboru i razrješenju

¹⁰ Sudovi se mogu podijeliti na sudove opće nadležnosti (npr. građanski, kazneni) i specijalizirane sudove (npr. trgovački, vojni, upravni) ovisno od stvarne nadležnosti; na općinske/osnovne, okružne, sudove federalnih jedinica i sudove za cijelu državu ovisno od mjesne nadležnosti; te na prvostupanjske, drugostupanjske (apelacijski) i trećestupanjske (kasacioni ili vrhovni) u ovisnosti od funkcionalne nadležnosti.

¹¹ Autori N. Smailagić i N. Keranović navode i Europski sud za ljudska prava kao sastavni dio pravosudnog sustava BiH: „U tom smislu, u pravosudni sustav BiH se ubrajaju i ministarstva pravosuđa kao upravna tijela u izvršnoj vlasti na svim razinama u BiH, tužiteljstva, pravobraniteljstva, odvjetništva i Europski sud za ljudska prava“. Vidi: N. Smailagić i N. Keranović, *Pravosudni sistem*, u: S. Gavrić, D. Banović i K. Krause (ur.), *Uvod u politički sistem BiH – izabrani aspekti*, Sarajevo 2009, s. 234.

¹² *Communiqué* Upravnog odbora Vijeća za implementaciju mira, Sarajevo 2000, par. 6. Vidi još i: *Deklaracija Vijeća za implementaciju mira*, Bruxelles 2000; i *Aneks Deklaracije Vijeća za implementaciju mira: neophodne mjere*, Bruxelles 2000.

¹³ Zakon o tužiteljstvu Bosne i Hercegovine, Sl. gl. BiH, br. 24/02, 3/03, 37/03, 42/03, 9/04, 35/04, 61/04, 49/09 – pročišćeni tekst i 97/09.

¹⁴ Zakon o Visokom sudskom i tužilačkom vijeću BiH, Sl. gl. BiH, br. 25/04 i 93/05.

sudaca.¹⁵ Ustav Savezne Republike Njemačke sadrži općenite norme o organizaciji sudbene vlasti i načinu izbora sudaca¹⁶, Ustav Švicarske konfederacije načelno utvrđuje organizaciju sudbene vlasti¹⁷ dok se u Ustavu Kraljevine Belgije definira organizacija sudbene vlasti i izbor sudaca¹⁸. U Ustavnom aktu Kanade utvrđuje se način izbora sudaca.¹⁹ Ustav Australije sadrži odredbe o nadležnostima i organizaciji sudbene vlasti i načinu izbora sudaca.²⁰ Međutim, Aneksom IV Daytonskog mirovnog sporazuma, odnosno Ustavom BiH, nije predviđeno postojanje sudbene vlasti na državnoj razini osim Ustavnoga suda BiH, koji ne spada u redovne sudbene organe. Samim tim, ne postoje odredbe u svezi s organizacijom sudbene vlasti, načinom izbora i razrješenja sudaca, nadležnostima sudova itd. Temeljem ovoga, može se zaključiti da Ustavom BiH nisu uspostavljeni temeljni preduvjeti za upotpunjen i jedinstven sudbeni sustav za cijeli teritorij BiH.

Danas sudbeni sustav BiH čine: (1) sudbeni sustav BiH na državnoj razini koji čine: Sud BiH, Tužiteljstvo BiH, Ured Registara, Visoko sudsko i tužiteljsko vijeće BiH i Pravobraniteljstvo BiH; (2) sudbeni sustav na entitetskoj razini koji čine: (a) Vrhovni sud Federacije BiH, kantonalni i općinski sudovi, Tužiteljstvo Federacije BiH, kantonalna tužiteljstva, Pravobraniteljstvo Federacije BiH i kantonalna i općinska pravobraniteljstva u Federaciji BiH; i (b) Vrhovni sud Republike Srpske, okružni i osnovni sudovi, Viši trgovački sud i okružni trgovački sudovi, Tužiteljstvo Republike Srpske i okružna tužiteljstva, Pravobraniteljstvo Republike Srpske i okružna i općinska pravobraniteljstva u Republici Srpskoj. U međuvremenu su u Republici Srpskoj uspostavljeni trgovački sudovi; i (3) Sudbeni sustav u Brčko Distriktu BiH koji čine: Apelacijski sud Brčko Distrikta i Osnovni sud Brčko Distrikta, Javno tužiteljstvo Brčko Distrikta i Pravobraniteljstvo Brčko Distrikta.

3. Neuvezanost sudbenog sustava u BiH

Na razini entitetâ i Brčko Distrikta BiH utvrđeni su upotpunjeni ali samostalni pravosudni sustavi unutar kojih postoje uspostavljeni hijerarhijski odnosi. Međutim, ne postoji hijerarhijski odnos ovih pravosudnih sustava u odnosu na pravosudni sustav koji je uspostavljen na državnoj razini.

¹⁵ Usp. Ustav Republike Hrvatske, Nar. nov, br. 56/90, 135/97, 8/98 – pročišćeni tekst, 113/2000, 124/2000 – pročišćeni tekst, 28/2001, 41/2001 – pročišćeni tekst, 55/2001 – ispravak te Promjena Ustava Republike Hrvatske objavljena u Nar. nov, br. 76/2010, čl. 117 – 123; Ustav Republike Srbije, Sl. gl. RS, br. 98/06, čl. 142 – 152; i Ustav Crne Gore, Sl. list CG, br. 1/07, čl. 118 – 128.

¹⁶ Ustav SR Njemačke, čl. 92 – 96. Prijevod teksta Ustava u: E. Šarčević, Ustavno uređenje Savezne Republike Njemačke: Osnove njemačkog Državnog prava, Sarajevo 2005, ss. 169 – 262. Također, za pročišćeni tekst Ustava zaključno s 15. 03. 2011. godine vidi: A. Tschentscher, The Basic Law (Grundgesetz): The Constitution of the Federal Republic of Germany (May 23rd, 1949), Bern 2011. Službeni naziv za njemački ustav je Temeljni zakon ili Osnovni zakon, ali je sasvim opravdano koristiti i prevoditi Grundgesetz kao Ustav (vidi: E. Šarčević, Ustavno uređenje Savezne Republike Njemačke: Osnove njemačkog Državnog prava, Sarajevo 2005, ss. 35 – 36).

¹⁷ Ustav Švicarske konfederacije, http://www.servat.unibe.ch/icl/sz00000_.html (očitanje 30. 03. 2011), čl. 188 – 191.

¹⁸ Ustav Kraljevine Belgije, http://www.servat.unibe.ch/icl/be00000_.html (očitanje 30. 03. 2011), čl. 147, 151 – 152 i 156 – 157.

¹⁹ The Constitutional Act, Consolidation of Constitution Acts, 1867 – 1982, Department of Justice, 2011, čl. 96 – 100.

²⁰ Ustav Australijskog Commonwealth-a, http://www.servat.unibe.ch/icl/as00000_.html (očitanje 30. 03. 2011), čl. 71 – 77.

3.1. O Sudu BiH

Sud BiH ima karakteristična obilježja budući da se radi o sudu sa jasno utvrđenim (uskim) nadležnostima (kaznena, upravna i apelacijska) te može da sudi samo temeljem pravnih propisa usvojenih na državnoj razini. Osim toga, Sud BiH nema nadležnosti kakve imaju vrhovni sudovi, poput: odlučivanja o žalbama nižih sudova; odlučivanja o izvanrednim pravnim lijekovima; usuglašavanja sudske prakse; itd. Dodijeljene nadležnosti uvjetuju da u ustrojstvu sudbene vlasti u BiH Sud BiH nema hijerarhijski odnos spram entitetskih sudova i sudova u Brčko Distriktu BiH. Samim tim, Sud BiH djeluje kao specijalizirani sud neovisno o entitetskim sudovima i sudovima u Brčko Distriktu BiH. Temeljem navedenog, jasno je da Sud BiH ne može nadoknaditi nepostojanje Vrhovnoga suda BiH niti je to bio cilj koji se želio postići osnivanjem ovog suda.

Žalbe na presude Suda BiH podnose se Apelacijskom odjeljenju istoga suda. Time nisu ispoštovani standardi propisani u Konvenciji o ljudskim pravima i temeljnim slobodama iz 1950. godine (*1950 Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*)²¹ i njenim protokolima čija je stranka i BiH. Budući da Protokol VII uz Konvenciju o ljudskim pravima i temeljnim slobodama iz 1984. godine (*1984 Protocol No. 7 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*)²² u članku 2 stavku 1 definira da bilo koja osoba koja je osuđena za kazneno djelo ima pravo na preispitivanje presude ili kazne od strane višeg suda, jasno je da to nije slučaj kada su u pitanju osuđujuće presude Suda BiH. Žalbe na presude Suda BiH podnose se Apelacijskom odjeljenju Suda, odnosno istom sudu koji je sudio u prvom stupnju. Pritom je Ustavni sud BiH, sukladno odredbama Konvencije odnosno Protokola, zauzeo stav da se članak 2 Protokola VII ne može primjenjivati ukoliko osoba nije osuđena i kažnjena.²³ Također, Ustavni sud BiH je zaključio, pozivajući se na praksu Europskog suda za ljudska prava, da „države imaju široko polje procjene u utvrđivanju kako će pravo garantirano člankom 2 Protokola VII uz Europsku konvenciju biti izvršavano“²⁴. Međutim, ne treba zaboraviti predmete u kojima postoje osuđujuće presude Kaznenoga odjeljenja Suda BiH kada bi trebalo ispoštovati standarde propisane Konvencijom odnosno Protokolom uz Konvenciju koji se temeljem ustavnih odredbi izravno primjenjuju u BiH²⁵.

Zaključci o potrebitosti uspostavljanja vrhovne sudbene instance na državnoj razini u BiH, u svezi s položajem Suda BiH navode se i u Izvješću Odbora za pravne poslove i ljudska prava Parlamentarne skupštine Vijeća Europe. U Izvješću se navodi da sudbena tijela na državnoj razini djeluju u potpunosti neovisno od onih na entitetskoj razini. Rezultat toga je činjenica da Sud BiH nema nadležnost da djeluje u smislu vrhovnoga suda, s obzirom da entiteti imaju uspostavljene vrhovne sudove, pa tako ni najmanje ne može da utječe na usuglašavanje sudske prakse.²⁶

²¹ ETS No. 005, 213 UNTS 221 (No. 2889), stupila na snagu 03. 09. 1953.

²² ETS no. 117, 1525 UNTS 195 (No. 2889), stupio na snagu 01. 10. 1988.

²³ Odluka o dopustivosti i meritumu Ustavnoga suda BiH, AP 519/07, par. 73.

²⁴ *Ibid*, par. 74.

²⁵ Ustav Bosne i Hercegovine, čl. II toč. 2.

²⁶ The Committee on Legal Affairs and Human Rights of the Council of Europe Parliamentary Assembly, *Prosecution of offences falling within the jurisdiction of the International Tribunal for the former Yugoslavia, Committee on Legal Affairs and Human Rights*, 2007, par. 89. Međutim, valja naglasiti da činjenica da Sud BiH nema nadležnost da djeluje kao vrhovna sudbena instanca (kako se navodi u Izvješću) ne nastaje kao posljedica

3.2. Ustavni sud BiH – apelacije temeljem članka VI 3 b) i VI 3 c) Ustava BiH

Ustavni sud BiH ima propisanu apelacijsku nadležnost za pitanja iz Ustava BiH koja se pojave temeljem presude bilo kojeg drugog suda u entitetima, sukladno odredbi članka VI točke 3 b) Ustava BiH. To praktično znači da postoji mogućnost da se pravomoćna presuda svih redovnih sudova u BiH preispituje ukoliko se radi o povredi prava zagaraniranog Ustavom. Općenito govoreći, dva su uvjeta koja moraju biti ispunjena da bi se ova nadležnost Ustavnog suda mogla ispuniti: presuda redovnog suda mora biti pravomoćna²⁷; i mora se raditi o povredi ljudskih prava i sloboda garantiranih Ustavom BiH. Temeljem apelacijske nadležnosti Ustavni sud BiH ne odlučuje o pravnim pozicijama koje se garantiraju redovnim pozitivnopravnim propisima nego se daje pravna zaštita ustavnog karaktera. Ovo potvrđuje i Ustavni sud BiH u Odluci U 29/02 gdje se naglašava da je sukladno dosadašnjoj praksi Ustavnoga suda BiH, nadležnost Ustavnoga suda BiH iz članka VI točke 3 b) Ustava BiH ograničena samo na „pitanja sadržana u Ustavu“. Ustavni sud BiH nije nadležan da ocjenjuje kako su redovni sudovi utvrdili činjenično stanje ili tumačili i primijenili zakon, osim u slučaju kada odlukama redovnih sudova dođe do kršenja ustavnih prava. To će biti slučaj kada se odlukom redovnog suda ustavna prava pojedinca zanemare ili pogrešno primijene, kada se zakon očito proizvoljno primijeni, kada je primijenjeni zakon sam po sebi neustavan, ili kada dođe do povrede osnovnih principa pravičnog postupka (pravično suđenje, pristup sudu, efikasni pravni lijekovi, itd.).²⁸

Nadležnost Ustavnoga suda BiH iz članka VI točke 3 c) Ustava BiH ograničena je na sporove o pitanjima usuglašenosti zakona koje primjenjuju sudovi prilikom donošenja odluka s Ustavom BiH, Konvencijom o ljudskim pravima i temeljnim slobodama iz 1950. godine i zakonima BiH ili o pitanjima postojanja ili obima nekog općeg pravila međunarodnoga javnog prava. Pritom se ne razmatraju zakonska rješenja ili sudska praksa na razini entiteta. Radi se o preispitivanju usuglašenosti određenog zakona sa standardima navedenim u članku VI točki 3 c) Ustava BiH o čijoj valjanosti ovisi odluka redovnog suda. Ovakvo stanovište Ustavni sud BiH je potvrdio u Odluci o dopustivosti i meritumu AP 1785/06²⁹: Ustavni sud BiH utvrdio je da je predmet razmatranja u navedenoj apelaciji primjena ustavnih prava i prava iz Konvencije o ljudskim pravima i temeljnim slobodama iz 1950. godine na konkretni predmet, a ne zakonska rješenja na razini entiteta i praksa u primjeni na entitetskoj razini. Ustavni sud, pritom, smatra da zakoni entiteta moraju biti usklađeni sa zakonima na razini države jer bi drugačija zakonska rješenja mogla voditi u eventualnu diskriminaciju osoba kojima se sudi na razini entiteta za ista, u ovom slučaju, kaznena djela. Prema tome, konkretni slučaj ne može predstavljati povod za Ustavni sud BiH da utvrđuje jesu li postupci u sličnim slučajevima pred entitetskim sudovima u skladu ili ne s Ustavom BiH. Ustavni sud BiH zaključio je i da je različita sudska praksa na entitetskoj razini

neovisnog djelovanja Suda na državnoj razini u odnosu na sudove na entitetskoj razini niti nastaje kao posljedica uspostavljenih vrhovnih sudova u entitetima. Ovdje se, naime, radi o pitanju dodijeljenih nadležnosti i organizacije sudbenih organa vlasti u BiH o čemu će kasnije biti riječi.

²⁷ Iako Ustavni sud BiH može razmatrati apelaciju samo ako su protiv presude koja se njome pobija iscrpljeni svi pravni lijekovi prema zakonu (temeljem čl. 16 st. 1 Pravila Ustavnoga suda BiH, Sl. gl. BiH, br. 60/05, 64/08 i 51/09), Ustavni sud BiH je u Odluci U 29/00 ustvrdio (sukladno čl. 16 st. 3 Pravila Ustavnoga suda BiH) da se apelacijska nadležnost odnosi ne samo na donesene sudske odluke nego i na slučajeve kada se sudska odluka ne donese u razumnom roku što predstavlja kršenje prava na suđenje u razumnom roku iz čl. 6 st. 1 Konvencije o ljudskim pravima i temeljnim slobodama u svezi s čl. II toč. 2 Ustava BiH. Vidi: Odluka Ustavnoga suda BiH U 29/00.

²⁸ Odluka Ustavnoga suda BiH U 29/02, par. 23.

²⁹ Odluka o dopustivosti i meritumu Ustavnoga suda BiH AP 1785/06, par. 87.

konzekvenca nepostojanja suda na državnoj razini koji bi usuglašavao sudsku praksu svih sudova u BiH. U Odluci o dopustivosti i meritumu Ustavnoga suda BiH AP 1785/06 utvrđeno je da je različita praksa u postupanju sudova na različitim razinama, vjerojatno, posljedica nepostojanja suda na razini BiH koji bi mogao vršiti usuglašavanje sudske prakse svih sudova u BiH i time doprinio punoj vladavini prava u BiH. Osim toga, prema odluci Ustavnoga suda BiH, pitanje neusuglašenosti zakona i sudske prakse na različitim razinama može otvoriti pitanje usuglašenosti entitetskih sa zakonima BiH, a nikako usuglašavanje zakona BiH sa entitetskim zakonodavstvom.³⁰

Čini se da je nedostatak vrhovne sudske instance na državnoj razini u BiH uvjetovao da je Ustavni sud BiH ponekad nadilazio Ustavom BiH propisane nadležnosti u smislu razmatranja odluka redovnih sudova u pogledu primjene materijalnog prava. Primjerice, u Predmetu AP 775/08 se Ustavni sud BiH se pustio u odlučivanje o načinu na koji su sudovi protumačili i primijenili zakone. U meritumu Odluke o dopustivosti i meritumu AP 775/08³¹ suci Ustavnoga suda razmatrali su tumačenje i primjenu zakonâ od strane Vrhovnoga suda Republike Srpske i Okružnoga suda u Trebinju.³² Ustavni sud je povodom podnesene apelacije, pojednostavljeno govoreći, trebao utvrditi samo da li je došlo do povrede Ustavom BiH zagarantiranih prava. Iako samo po sebi ne predstavlja dokaz za izneseni stav, s obzirom da nije nužno da se odluke donose jednoglasno, valja ukazati na izdvojeno mišljenje sudaca koji su se ogradili od ovakvog postupanja Ustavnoga suda BiH. Od ovakvog postupanja se u Izdvojenom mišljenju ogradio sudac David Feldman kojemu su se pridružili i sutkinja Constance Grewe i sudac Tudor Pantiru. U Izdvojenom mišljenju se navodi „da nije primjereno za Ustavni sud BiH da se na autoritativan način upušta u odlučivanje o načinu na koji su sudovi protumačili i primijenili zakone BiH, jednog od entiteta BiH ili Brčko Distrikta BiH. [...] Kada sud u BiH, entitetu ili u Brčko Distriktu BiH pogrešno primijeni zakon, to, samo po sebi, ne predstavlja ustavno pitanje koje je sadržano u Ustavu BiH. Također, ne smatra se da je Ustavni sud BiH nadležan da odlučuje o tome da li su sudovi pogriješili u tumačenju ili primjeni zakona iz njihove nadležnosti. Sudije Ustavnog suda BiH mogu smatrati da su sudije nekog drugog suda pogriješile, ali oni nemaju ni pravnu ni ustavnu nadležnost da odlučuju o ovim pitanjima. Ovo je važno naglasiti i zbog ustavnih i zbog praktičnih razloga. Na ustavnom nivou, članak VI Ustava BiH počinje riječima: 'Ustavni sud će podržavati ovaj Ustav' a članak VI točka 3 b) pažljivo ograničava nadležnost Ustavnog suda na pitanja koja su sadržana u Ustavu BiH. Dodjeljivanje ovlaštenja Ustavnom sudu da odlučuje o tome da li je neki drugi sud pogrešno tumačio ili primijenio obične zakone bi bilo neopravdano

³⁰ *Ibid*, par. 90. Cjelovit paragraf 90 Odluke glasi: „U postupcima koji se vode pred Sudom BiH, a koji se vode na osnovu KZ BiH i ZKP BiH, odnosno zakona za koje u ovom predmetu nije utvrđeno postojanje povrede ustavnih prava niti prava iz Evropske konvencije, je neosnovano pozivanje na diskriminaciju zbog postupanja sudova i zakonodavstva na entitetskoj razini. Ovakva praksa u postupanju sudova na različitim razinama je, vjerojatno, posljedica nepostojanja suda na razini BiH koji bi mogao vršiti usuglašavanje sudske prakse svih sudova u BiH i time doprinijeti punoj vladavini prava u BiH. Osim toga, prema stavu Ustavnoga suda, pitanje neusuglašenosti zakona i sudske prakse na različitim nivoima može otvoriti pitanje usuglašenosti entitetskih sa zakonima BiH, a nikako usuglašavanje zakona BiH sa entitetskim zakonodavstvom. Međutim, različito postupanje na entitetskim sudovima nužno ne vodi u diskriminaciju osoba kojima se sudi na nivou BiH sve dok se eventualno ne utvrdi da postoji povreda Ustava BiH ili Evropske konvencije u zakonima na nivou Bosne i Hercegovine. Ustavni sud je primijetio ovakvu praksu i različita zakonska rješenja na entitetskom nivou, ali u ovom predmetu ne može vršiti svoju nadležnost iz članka VI točke 3 a) Ustava BiH jer ne postoji zahtjev za ocjenu ustavnosti ovih zakona koji je podnijela ovlaštena osoba.“

³¹ Odluka o dopustivosti i meritumu Ustavnoga suda BiH, AP 775/08.

³² Vidi npr. *Ibid*, par. 80 – 84.

proširenje ustavnih nadležnosti. To bi pretvorilo Ustavni sud u trećestupanjski ili četvrtostupanjski redovni sud, što je uloga koja nema ustavnog ni pravnog osnova. Nadalje, u pogledu sudova entiteta (i Brčko Distrikta BiH), postoji dodatni ustavni razlog da Ustavni sud ne djeluje kao trećestupanjski ili četvrtostupanjski sud: u tom slučaju bi došlo do podjele nadležnosti između institucija BiH i institucija entiteta i Brčko Distrikta BiH, kao što je naznačeno u članku III točke 1 i 3 a) Ustava BiH [...]“.³³

Temeljem navedenog, sasvim je jasno da se Ustavni sud BiH prema svojoj prirodi ne može svrstati formalno-pravno u sudbenu vlast. Uostalom, ovo potvrđuje i sam Ustavni sud BiH u Odluci o dopustivosti u meritumu U 6/06 a po zahtjevu Ive Mire Jovića i Sulejmana Tihica, koji su u vrijeme podnošenja zahtjeva obnašali dužnost članova Predsjedništva BiH: „[...] Ustavni sudovi i danas naznačavaju svoje federalne korijene i doprinos Hansa Kelsena konceptu ustavnoga pravosuđa. Oni objašnjavaju da je poseban status ustavnih sudova zasnovan na posebnim funkcijama tih sudova. Taj status je status neovisnog i autonomnog ustavnog organa koji mu daje mjesto izvan sudskog aparata i njegove hijerarhije usprkos njegovim pravosudnim funkcijama. [...]“.³⁴

3.3. O razlozima za uspostavljanje Vrhovnoga suda BiH

U publikaciji o usuglašenoj provedbi važećega zakona u predmetima ratnih zločina pred sudovima u BiH Organizacija za europsku sigurnost i suradnju – OESS (*Organization for European Security and Cooperation – OSCE*)³⁵ navodi se niz razloga zbog kojih se ukazuje na potrebitost uspostavljanja vrhovne sudbene instance na državnoj razini u BiH. Upućuje se na to da se u BiH, različiti zakoni primjenjuju se na državnoj i entitetskoj razini. Na primjer, u suđenjima u predmetima ratnih zločina pred Sudom BiH primjenjuje se Kazneni zakon BiH iz 2003. godine³⁶, u Republici Srpskoj i Brčko Distriktu BiH primjenjuje se Krivični zakon Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije iz 1976. godine³⁷ koji je bio na snazi u vrijeme otpočinjanja sukoba na području bivše Jugoslavije, dok se u Federaciji BiH primjenjuju Krivični zakon Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i Kazneni zakon iz 1998. godine³⁸. Ukazuje se i na razlike u definiranju, primjera radi, kaznenih djela između Kaznenog zakona BiH i entitetskih³⁹ i Kaznenog zakona Brčko Distrikta BiH⁴⁰. Primjerice, jedino Kazneni zakon BiH sadrži odredbe o zločinima protiv čovječnosti i ratnim zločinima što znači da kaznena djela koja spadaju u ovu oblast nisu definirana u entitetskim i Kaznenom zakonu Distrikta. Odredbe o individualnoj i zapovjednoj odgovornosti također su sadržane jedino u Kaznenom zakonu BiH. Kao jedan od problema navodi se i visinu propisane kazne u ovisnosti o tome da li se radi o Kaznenom zakonu Federacije BiH, Kaznenom zakonu Republike Srpske ili Kaznenom zakonu

³³ Izdvojeno mišljenje suca Davida Feldmana kojem se pridružuju sutkinja Constance Grewe i sudac Tudor Pantiru u Predmetu AP 775/08 pred Ustavnim sudom BiH, par. 6 – 9.

³⁴ Odluka o dopustivosti i meritumu Ustavnoga suda BiH U 6/06, par. 28.

³⁵ OESS, *Na putu ka usklađenoj provedbi važećega zakona u predmetima ratnih zločina pred sudovima u BiH*, Sarajevo 2008.

³⁶ Kazneni zakon, Sl. gl. BiH, br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07 i 8/10.

³⁷ Kazneni zakon, Sl. list SFRJ, br. 44/76, 36/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90 i 54/90.

³⁸ Kazneni zakon, Sl. nov. FBiH, br. 43/08, 29/00 i 19/03.

³⁹ Kazneni zakon, Sl. nov. FBiH, br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05 i 42/10 i Kazneni zakon, Sl. gl. BDBiH br. 10/03, 45/04, 6/05 i 21/10.

⁴⁰ Kazneni zakon RS, Sl. gl. RS, br. 49/03, 108/04, 37/06, 70/06 i 73/10.

Brčko Distrikta BiH. Tako se primjerice, za uzrokovanje smrti uslijed kaznenog djela silovanja u Federaciji BiH i Brčko Distriktu BiH propisuje se kazna zatvora od najmanje tri godine dok se u Republici Srpskoj propisuje kazna zatvora od najmanje pet godina⁴¹; za čedomorstvo se u Federaciji BiH i Brčko Distriktu BiH propisuje kazna zatvora od jedne do pet godina a u Republici Srpskoj od šest mjeseci do pet godina⁴²; za uzrokovanje teške tjelesne ozljede u Federaciji BiH i Brčko Distriktu BiH propisuje se kazna zatvora od jedne do 10 godina a u Republici Srpskoj kazna zatvora od jedne do osam godina⁴³; za najteže oblike teških kaznenih djela počinjenih s umišljajem u Kaznenom Zakonu BiH, Kaznenom zakonu Federacije BiH i Kaznenom zakonu Brčko Distrikta BiH može se propisati kazna dugotrajnog zatvora u trajanju od 21 do 45 godina dok je to u Kaznenom zakonu Republike Srpske od 25 do 45 godina⁴⁴; itd. Također, navodi se i zauzimanje različitih stavova u pogledu kvalifikacije kaznenog djela te razlike u visini izrečenih kazni. Primjera radi, svi zakoni o kaznenom postupku, koji se primjenjuju u BiH, sadrže načelo da sud može, po službenoj dužnosti, prekvalificirati kazneno djelo tako što će ustvrditi predstavlja li radnja optuženog kazneno djelo različito od onoga za koje ga tereti tužitelj. Međutim, neki sudovi to načelo različito tumače, što ponekad dovodi do različitih zaključaka u sličnim okolnostima. Primjerice, dok je Kantonalni sud u Mostaru u predmetu *Niko Obradović* iskoristio svoje ovlasti da po službenoj dužnosti optuženoga osudi za nečovječno postupanje prema civilima, a tužitelj je radnju okvalificirao kao mučenje, Kantonalni sud u Zenici je, u predmetu *Sabahudin Operta i drugi*, neke od optuženih oslobodio zato što tužitelj nije uspio dokazati da se njihovo postupanje prema civilima može okvalificirati kao mučenje.⁴⁵ Pred Kantonalnim sudom u Novom Travniku u predmetu *Mato Đerek* optuženi je osuđen na kaznu zatvora od jedne godine i osam mjeseci za surovo postupanje prema šestorici zatvorenika (surovo premlaćivanje, udaranje, zlostavljanje, ponižavanje i zastrašivanje). Vrhovni sud Federacije BiH presudu je potvrdio. S druge strane, Presudom Suda BiH u predmetu *Goran i Zoran Damjanović*, za slično kazneno djelo, jednog od optuženih se u prvostupanjskom postupku osuđuje na kaznu zatvora u trajanju od 10 godina i šest mjeseci.⁴⁶ U presudi Kantonalnoga suda u Mostaru u predmetu *Čupina i drugi* od 24. siječnja 2007. godine optuženi je oslobođen od optužbe da je, kao upravnik zatvora, propustio spriječiti stražare da fizički zlostavljaju ratne zarobljenike, te pokrenuti disciplinski ili kazneni postupak protiv njih. Kao temelj za oslobađanje od optužbe, Sud je naveo u obrazloženju da takva radnja nije kazneno djelo iz članka 144 Kaznenog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Da je u postupku prema optuženome primijenjen Kazneni zakon BiH, navedene radnje ne bi bile upitne, jer ovaj zakon jasno definira zapovjednu odgovornost kao kaznenu odgovornost pretpostavljenih za propuštanje sprečavanja ili kažnjavanja za kaznena djela podređenih osoba.⁴⁷ Govori se i o zauzimanju različitih stavova Vrhovnoga suda Federacije BiH i Vrhovnoga suda Republike Srpske u svezi s

⁴¹ Usp. Kazneni zakon FBiH, čl. 203 st. 3, Kazneni zakon BDBiH, čl. 200 st. 3 i Kazneni zakon RS, čl. 193 st. 3.

⁴² Usp. Kazneni zakon FBiH, čl. 169, Kazneni zakon BDBiH, čl. 166 i Kazneni zakon RS, čl. 151.

⁴³ Usp. Kazneni zakon FBiH, čl. 172 st. 3, Kazneni zakon BDBiH, čl. 169 st. 3 i Kazneni zakon RS, čl. 156 st. 2.

⁴⁴ Usp. Kazneni zakon BiH, čl. 42b st. 1; Kazneni zakon FBiH, čl. 43b; Kazneni zakon BDBiH, čl. 43b; i Kazneni zakon RS, čl. 31a.

⁴⁵ Vidi: Presuda Kantonalnog suda u Mostaru u predmetu *Niko Obradović* od 29. 05. 2006. godine i Presuda Kantonalnog suda u Zenici u predmetu *Sabahudin Operta i drugi* od 05. 06. 2007. godine u: OESS (bilj. 35), ss. 47 – 48.

⁴⁶ Vidi: Presuda Kantonalnoga suda u Novom Travniku u predmetu *Mato Đerek* od 21. 06. 2005. koju je potvrdio Vrhovni sud FBiH 03. 08. 2006. i presuda Suda BiH u predmetu *Goran i Zoran Damjanović* od 18. 06. 2007. u: OESS (bilj. 35), s. 44.

⁴⁷ O Presudi Kantonalnoga suda u Mostaru u predmetu *Čupina i drugi* od 24. 01. 2007. u: OESS, (bilj. 35), s. 44.

pitanjem da li je neophodno ustvrditi karakter oružanog sukoba u BiH kako bi se ustanovila povreda međunarodnoga humanitarnoga prava. Vrhovni sud Federacije BiH je u predmetu *Fikret Smajlović* zauzeo gledište kako to nije nužno da bi osoba bila smatrana odgovornom za ratne zločine prema domaćem zakonu pri primjeni Ženevskih konvencija iz 1949. godine dok je Vrhovni sud Republike Srpske u predmetu *Dragoje Radanović*, zalažući se za striktno tumačenje Konvencija, smatrao da se mora ustanoviti međunarodni karakter oružanoga sukoba pri navođenju takvih teških kršenja.⁴⁸

Navedeni primjeri iz publikacije *Na putu ka usklađenoj provedbi važećega zakona u predmetima ratnih zločina pred sudovima u BiH* međutim, ne mogu se čitati kao osnov za usuglašavanje sudske prakse. Različita kvalifikacija kaznenoga djela i odmjeravanje kazne nisu argument kojim se može uvjerljivo braniti potreba za uspostavljanjem vrhovne sudbene instance na državnoj razini u BiH. Također, prema standardima Europskog suda za ljudska prava, visina izrečene kazne ne dovodi u pitanje pravično suđenje. Kvalificiranje kaznenog djela i odmjeravanje, odnosno individualizacija, kazne se moraju promatrati u smislu neovisnog odlučivanja suda te nisu sudska praksa koju vrhovna sudbena instanca na državnoj razini treba usuglašavati. Različita tumačenja zakona u okvirima pravosudnog sustava su zakonita iako različitost prakse može ukazivati na nejednakost pred zakonom. Ne postoje dva ista predmeta, u materijalnom ili postupovnom smislu. Na kraju, nigdje nije propisano ograničenje za nadležnog zakonodavca da u okviru svoje nadležnosti mora voditi računa da propiše istovjetne kazne kao i drugi zakonodavac.

Sudovi sude temeljem ustava i zakona pri čemu značajnu ulogu ima sudska praksa. Kako BiH pripada europskom-kontinentalnom pravu jasno je da se ne radi o sustavu precedenta u kojem sudska praksa predstavlja izvor prava. Ipak, to ne odvraća države europskog-kontinentalnog prava, pa tako ni BiH, od potrebe usuglašavanja sudske prakse niti se preispituje određenost ustava i zakona kao izvora prava. I u državama europskog-kontinentalnog prava značajno je praćenje i usuglašavanje sudske prakse. Učinak usuglašavanja sudske prakse postiže se zauzimanjem zajedničkih načelnih pravnih stavova primjerice različitih vijeća ili odjeljenja suda/ova koji postaju obvezatni. Utjecaj usuglašavanja sudske prakse ispoljava se tako što odluke viših sudova obvezuju sudove nižeg stupnja snagom pravnog argumenta. U izvjesnim postupcima će postojati obveza da sudovi nižeg stupnja prihvate i načelne pravne stavove, ali samo kada se radi o načelnim pravnim stavovima vrhovnih sudova. Kada je u pitanju tumačenje zakona, zakone najčešće, u okvirima nadležnosti tumače sudovi i to u pravilu samo putem konkretnih predmeta. Jasno da se, ukoliko postoje nejasnoće, pouzdano tumačenje zakona može zatražiti od zakonodavca. To je rijedak slučaj. S druge strane, zakonodavac ne može zahtijevati pouzdano tumačenje zakona od sudova. Na koncu, ukoliko postoje razlike u načelnim pravnim stavovima prilikom tumačenja zakona, tada se pristupa usuglašavanje sudske prakse.

Uspostavljanje vrhovne sudbene instance na državnoj razini u BiH proizlazi iz potrebe za pravnim jedinstvom i usuglašavanjem sudske prakse kao i tumačenjem zakona, što je neizostavan uvjet jednakosti pojedinaca pred zakonom. Usuglašavanje sudske prakse vrhovne sudbene instance na državnoj razini vrše postupanjem po pravnim lijekovima i zauzimanjem načelnih pravnih stavova o pitanjima iz kaznenog i građanskog prava. To se onda primjenjuje na specifične okolnosti svakog konkretnog predmeta. Praktično, to znači da se izvjesne

⁴⁸ Vidi: Presuda Vrhovnoga suda FBiH u predmetu *Fikret Smajlović* od 16. 03. 2006. i presuda Vrhovnoga suda RS u predmetu *Dragoje Radanović* od 22. 03. 2007. u: OESS (bilj. 35), s. 47.

nedosljednosti ispravljaju putem postupanja po pravnim lijekovima i zauzimanja načelnih pravnih stavova. Tako se uspostavljanje Vrhovnoga suda BiH pravda potrebom postojanja pravnog jedinstva i usuglašavanja sudske prakse, odnosno namjerom da se kroz raspravljanje o spornim pravnim pitanjima različitosti u pravnim shvaćanjima svedu na najmanju mjeru.

Potreba uspostavljanjem vrhovne sudske instance na državnoj razini u BiH mora se pravdati potrebom praćenja i usuglašavanja načelnih pravnih stavova kojima se osigurava pravno jedinstvo, ravnopravnost građana i jednakost pred zakonom. Ovo je moguće samo uspostavljanjem vrhovnoga suda koji bi vodio računa o odlukama od pravne važnosti, načelnim odlukama iz sudske prakse, vršio ocjenu zakonitosti odluka i usuglašenosti odluka s ranijim načelnim pravnim stavovima, te pratio sudsku praksu sudova nižeg stupnja. U suprotnom, dolazi do nejasnoća i dvosmislenosti prilikom zauzimanja načelnih pravnih stavova te proizvoljnog tumačenja prava. Kao posljedica toga, ugrožavaju se načela o pravnoj državi i vladavini prava i pravna sigurnost građana.

3.4. Preporuke međunarodne zajednice

Neusuglašeno tumačenje pravnih propisa kao i neusuglašena sudska praksa u kazneno-pravnoj oblasti temeljni su problem zbog kojeg je ugrožena jednaka primjena prava za sve građane na cijeloj teritoriji BiH. Do sada nije došlo do suglasnosti vlasti u BiH u pogledu uspostavljanja vrhovne sudske instance na državnoj razini. U međuvremenu je međunarodna zajednica upućivala preporuke, odnosno duže vrijeme ukazuje na potrebu uspostavljanja vrhovne sudske instance na državnoj razini u BiH. Rezolucijom 1513 Parlamentarne skupštine Vijeća Europe vlasti u BiH pozivaju se na usvajanje i/li primjenu zakona na državnoj razini što je prije moguće. Naglasak se stavlja na mogućnosti uspostavljanja vrhovne sudske instance na državnoj razini da bi se ojačala reforma pravosuđa.⁴⁹ Nešto kasnije, u Izvješću Odbora za pravne poslove i ljudska prava Parlamentarne skupštine Vijeća Europe konstatira se da je usuglašavanje neophodno da bi se osigurala pravna sigurnost u BiH.⁵⁰ U konačnici je to potvrđeno i Rezolucijom 1564 Parlamentarne skupštine Vijeća Europe kojom Parlamentarna skupština poziva vlast u BiH da omogući usuglašavanje sudske prakse, razmotri uspostavljanje vrhovnoga suda na državnoj razini ili dodijeli nadležnosti vrhovnoga suda postojećem sudu kao i da omogući osigura pravnu sigurnost.⁵¹ U publikaciji o usuglašenoj provedbi važećega zakona u predmetima ratnih zločina pred sudovima u BiH Organizacije za europsku sigurnost i suradnju – OESS-a, između ostaloga se zaključuje da se „vidi odgovarajuće mjesto [...] za novu pravosudnu instituciju na državnoj razini koja bi imala konačnu riječ u tumačenju i primjeni relevantnoga zakona pred svim sudovima u državi. Takva institucija bi, isto tako, pomogla da se osigura dosljednost u tumačenju

⁴⁹ Council of Europe Parliamentary Assembly, Resolution 1513 on Constitutional reform in Bosnia and Herzegovina, 2006, čl. 21.7.

⁵⁰ The Committee on Legal Affairs and Human Rights of the Council of Europe Parliamentary Assembly, Prosecution of offences falling within the jurisdiction of the International Tribunal for the former Yugoslavia, Committee on Legal Affairs and Human Rights, 2007, par. 89. Također se navodi da bi valjalo razmotriti da se nadležnosti i kapacitet vrhovnog suda na državnoj razini dodijele Sudu BiH ili da se alternativno razmotri uspostavljanje vrhovne sudske instance na razini države kao zasebnog sudbenog tijela.

⁵¹ Council of Europe Parliamentary Assembly, *Resolution 1564 on Prosecution of offences falling within the jurisdiction of the International Tribunal for the former Yugoslavia*, Committee on Legal Affairs and Human Rights, 2007, čl. 21.2.1.

zakona i zajamči jednakost svih osoba pred zakonom⁵². I u Radnom dokumentu Povjerenstva Europskih zajednica – Izvješće o napretku BiH – navodi se da reforma pravosudnog sustava napreduje, ali da je osnovni problem nepostojanje vrhovnoga suda na državnoj razini koji bi mogao usuglasiti primjenu zakona među četiri unutarnje sudbene nadležnosti: državne razine, Federacije BiH, Republike Srpske i Brčko Distrikta BiH. Dalje se navodi da zbog nedostatka konsenzusa u „Strategiji za reformu sektora pravde za period od 2008. do 2012. godine“⁵³ nema odredbe kojom se predviđa uspostavljanje Vrhovnoga suda BiH a između ostalog postoje nedovoljno usuglašeni zakoni koji se koriste na suđenjima za ratne zločine na državnoj i entitetskoj razini.⁵⁴

4. Kratak usporedni prikaz o vrhovnim sudovima u okruženju i svijetu

Teško je pronaći državu u okruženju, sličnoj bosansko-hercegovačkoj pravnoj tradiciji, ili uopće složenu državu u svijetu koja nema vrhovni sud čiji je zadatak, između ostaloga, ocjena zakonitosti, usuglašavanje sudske prakse i tumačenje zakona. Kada su u pitanju države u okruženju, postoji ista pravna tradicija, međutim sadašnje pravno uređenje je različito, s obzirom na različito državno uređenje. Ustavom Crne Gore⁵⁵ definira se da Vrhovni sud Crne Gore obezbjeđuje jedinstvenu primjenu zakona od strane sudova. Također, Vrhovni kasacioni sud Republike Srbije utvrđuje načelne pravne stavove radi jedinstvene sudske primjene prava, razmatra primjenu zakona i drugih propisa i rad sudova [...].⁵⁶ Ustav Republike Hrvatske definira da Vrhovni sud Republike Hrvatske, kao najviši sud, osigurava jedinstvenu primjenu prava i ravnopravnost svih u njegovoj primjeni.⁵⁷

Kada su u pitanju složene države u svijetu valja se osvrnuti na neka komparativna pravna rješenja u Europi koja imaju više ili manje sličnosti sa Bosnom i Hercegovinom. Savezni Vrhovni sud najviši je sud opće nadležnosti u Saveznoj Republici Njemačkoj koji ima jasno utvrđenu nadležnost između parničnih i kaznenih postupaka.⁵⁸ U stručnim publikacijama

⁵² OESS (bilj.35), s. 42.

⁵³ Ministarstvo pravde BiH, *Strategija za reformu sektora pravde za period od 2008. do 2012. godine*, Sarajevo 2006.

⁵⁴ Povjerenstvo Europskih zajednica, *Radni dokument Povjerenstva Europskih zajednica „Izvješće o napretku BiH u 2008. godini, prilog uz Saopćenje Povjerenstva Europskom parlamentu i Vijeću“*, 2008, ss. 13 – 14.

⁵⁵ Ustav Crne Gore, Sl. list CG, br. 1/07, čl. 124 st. 2; detaljnije o Vrhovnom sudu Crne Gore vidi: Zakon o sudovima, Sl. list CG, br. 5/02, 49/04 i 22/98.

⁵⁶ Zakon o uređenju sudova, Sl. gl. RS, br. 116/08 i 104/09, čl. 31.

⁵⁷ Ustav Republike Hrvatske, čl. 119. Isto se navodi u čl. 24 Zakona o sudovima, Nar. nov, br. 16/07, 113/08, 153/09, 116/10 i 27/11.

⁵⁸ Kada je u pitanju nadležnost u parničnim postupcima Vrhovni sud SR Njemačke odlučuje: o pravnim lijekovima – reviziji na konačne presude najvišeg suda u pojedinim saveznom državama; o konačnim presudama zemaljskih sudova u slučaju tzv. preskačuće revizije; u slučaju kada se Vrhovni sud pojavljuje kao revizijski sud u pravnim stvarima koje nisu regulirane zakonom; i protiv odluka najvišeg suda u pojedinoj saveznoj državi. U kaznenim postupcima Vrhovni sud je nadležan: za donošenje odluka o pravnim lijekovima – reviziji protiv presuda najvišeg suda u jednoj od saveznih država donesenih u prvom stupnju kao i protiv presuda zemaljskih sudova donesenih u prvom stupnju, ako zakonom nije propisana nadležnost za te slučajeve najvišeg suda u okviru pojedine savezne države; za odlučivanje u kaznenim postupcima o povredama i naređenjima najvišeg suda u pojedinoj saveznoj državi u kaznenim postupcima, te o povredama koje napravi sudac izvjestitelj Vrhovnoga suda u kaznenim postupcima. Vidi: M. Sesar, Vrhovni sud u Republici Hrvatskoj, SR Njemačkoj, Republici Sloveniji i Austriji,

Saveznog Vrhovnog suda navodi se i da je temeljni zadatak Suda osiguranje pravnog jedinstva putem razrješavanja načelnih pitanja i stvaranje prava.⁵⁹ Vrhovni sud također je najviši sud opće nadležnosti u Republici Austriji koji ispunjava sveobuhvatnu ulogu očuvanja pravnog jedinstva, pravne sigurnosti i razvoja prava. Ovaj vrhovni sud također ima nadležnost u parničnim i kaznenim postupcima.⁶⁰ U stručnim publikacijama Vrhovnoga suda Republike Austrije navodi se da je „njegov temeljni doprinos očuvanje pravnog jedinstva za cijeli teritorij Republike Austrije“.⁶¹ U Švicarskoj konfederaciji postoji Savezni Vrhovni sud koji, između ostaloga, ima zadaću da osigura pravno jedinstvo saveznog prava i doprinosi razvoju prava sukladno promjenama u društvu.⁶² Sukladno odredbama Zakona o sudovima Kraljevine Belgije⁶³, Kasacioni sud ima nadležnost da nadgleda zakonitost upućenih mu sudskih odluka te u isto vrijeme ima ulogu nadgledanja i usklađivanja radi jednakoobrazne primjene zakonâ.

Zanimljivo je navesti i neka komparativna pravna rješenja neeuropskih složenih država drugačije pravne tradicije, poput nadležnosti vrhovnih sudbenih instanci Sjedinjenih Američkih Država, Kanade i Australije. Sjedinjene Američke Države s obzirom na federalni sustav vladavine imaju Vrhovni sud Sjedinjenih Američkih Država, ali i svaka savezna država ima najviši sud. Tako se u članku 3 stavku 2 Ustava Sjedinjenih Američkih Država⁶⁴ daje kratak pregled nadležnosti saveznih sudova koji imaju nadležnost spram svih predmeta po pravu i pravičnosti koji nastaju temeljem Ustava Sjedinjenih Američkih Država, zakona i sporazuma [...] dok Vrhovni sud ima nadležnosti za pitanja iz saveznih zakona. Vrhovni sud Kanade je najviša sudbena instanca u odnosu na sve ostale sudove u Kanadi te ima nadležnost u sporovima iz svih oblasti prava uključujući i ustavno pravo, upravno pravo, kazneno pravo i građansko pravo.⁶⁵ U konačnici, Visoki sud Australije ima funkcije tumačenja i primjene australijskog prava, odlučivanja u predmetima posebnog saveznog značaja uključujući i ustavnost zakona i razmatra apelacije od saveznih, državnih i teritorijalnih sudova.⁶⁶

Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, br. 4/2009 i Courts Constitution Act, http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gvg/englisch_gvg.html (očitanje 24. 04. 2011), čl. 133 – 135.

⁵⁹ Vidi: *The Federal Court of Justice*, Karlsruhe 2010, s. 9.

⁶⁰ U parničnim postupcima Vrhovno sud odlučuje o žalbama protiv presuda žalbenih sudova; žalbama protiv drugostupajskih presuda kojima je odluka u prvom stupnju izmjenjena, potvrđena ili poništena; i žalbama protiv određenih presuda žalbenih sudova. U kaznenim postupcima Vrhovni sud odlučuje o žalbama na presude sudova u kojima je presudila porota kao i o žalbama za očuvanje nepovredivosti prava i žalbama koje se odnose na temeljna prava kao i ostale žalbe na pojedinačne presude regionalnih žalbenih sudova. Vidi: <http://www.ogh.gv.at/ogh/index.php?nav=3> (očitanje 24. 04. 2011), par. 6 – 9.

⁶¹ Vidi: *The Austrian Judicial System, Institutions – Agencies – Services*, Vienna 2009, s. 11.

⁶² Vidi: *The Swiss Confederation, A Brief Guide*, Bern 2011, s. 80.

⁶³ Zakon o sudovima Kraljevine Belgije, <http://www.droitbelge.be/codes.asp#jud> (očitanje 14. 03. 2011), čl. 608 – 614.

⁶⁴ Tekst Ustava SAD-a s amandmanima u: Johnny H. Killian, George A. Costello and Kenneth R. Thomas (Co-Eds.), *The Constitution of the United States of America, Analysis and Interpretation*, Washington 2002, ss. 3 – 44.

⁶⁵ Za detaljne nadležnosti Vrhovnoga suda Kanade vidi: *Supreme Court Act* (R.S.C., 1985, c. S-26), Department of Justice, 2011, čl. 35 – 43 i 53 – 55.

⁶⁶ Za detaljne nadležnosti Visokoga suda Australije vidi: Ustav Australijskog Commonwealth-a, <http://www.servat.unibe.ch/icl/as00000.html> (očitanje 30. 03. 2011), čl. 73 – 75.

5. Uspostavljanje vrhovne sudbene instance na državnoj razini u BiH

BiH nema pravno jedinstvo a pravosudni sustav BiH ima izvjesne nedostatke ali i nedosljednosti koje valja prevazići. Posljedica nepostojanja vrhovne sudbene instance na državnoj razini u BiH je da se donošenje odluka entitetskih sudbenih tijela u BiH zapravo završava na (najvišoj) entitetskoj razini. To je suprotno načelima o pravnoj državi. Između ostaloga, suprotno je i standardima Europske konvencije o ljudskim pravim i temeljnim slobodama iz 1950. godine koji se odnose na žalbe na osuđujuće presude Kaznenog odjeljenja Suda BiH koje završavaju pri Apelacijskom odjeljenju Suda BiH a ne višeg suda. Između ostaloga, radi se o odlukama sudbenih tijela koje se temelje na razlikama u sadržaju pravnog propisa/pravne norme, razlikama u tumačenju odredbi zakona u ovisnosti koji se zakon u konkretnom predmetu primjenjuje. Time je jasno da je posljednje (i možda jedino) sredstvo za osiguravanje pravnog jedinstva i pravne jednakosti rješavanje pitanja uspostavljanja Vrhovnog suda BiH. Konačno, ovo pitanje je, i simbolično rečeno rezanje Gordijevog čvora, u svezi s revizijom Ustava BiH i organizacijom pravosuđa u BiH. Da bi se odgovorilo na pitanje o mogućnosti uspostavljanja vrhovne sudbene instance na državnoj razini u BiH neophodno je razmotriti razloge zbog kojih Sud BiH i Ustavni sud BiH ne mogu nadoknaditi postojanje Vrhovnoga suda BiH, legitimitet za uspostavljanje Vrhovnoga suda BiH kao i moguće nadležnosti Vrhovnoga suda i odnos spram drugih sudova u BiH.

5.1. *Zašto Sud BiH i Ustavni sud BiH ne mogu nadoknaditi nepostojanje Vrhovnoga suda BiH?*

Organizacija sudbene vlasti u svakoj ustavnoj državi je važna. Zbog toga se u pisanim ustavima općim pravnim normama utvrđuju načela, nadležnosti i organizacija sudbene vlasti kao i način izbora sudaca što se dalje razrađuje u nižim pravnim aktima odnosno zakonima o sudovima na državnoj razini. Ustavom se, na taj način, rješavaju posebnosti koje eventualno postoje. Valja uzeti u obzir da BiH u ustavno-pravnoj teoriji i praksi predstavlja specifikum ali i da se Ustavom BiH posebnosti u potpunosti ne rješavaju. Postojeće odsustvo pravnih normi o sudbenoj vlasti na državnoj razini, prvenstveno odredbi o Vrhovnom sudu BiH u Ustavu BiH, može se punim pravom označiti kao odsustvo pravne države. Razlog za ovakvo stajalište je činjenica da se načela o pravnoj državi temelje, između ostaloga, i na sadržaju ustava o sudbenoj vlasti te odnosnim pojedinačnim pravima i slobodama. Ovakvo rješenje u Ustavu BiH i ne treba da čudi s obzirom da se u nedorečenom Ustavu BiH odlučno šuti i o podjeli vlasti. Iz samog Ustava moglo bi se zaključiti da postoji podjela vlasti na izvršnu, zakonodavnu i sudbenu, ukoliko bismo Ustavni sud BiH smatrali sudbenom vlašću na državnoj razini. Međutim, ne može se zanemariti da je osnovna funkcija ustavnih sudova pa tako i Ustavnoga suda BiH tzv. normativna kontrola što ga stavlja izvan okvira „redovnog“ sudstva. Strogo formalno-pravno gledajući, načelo o podjeli vlasti nije zadovoljeno u Ustavu. Dalje, Članak VI Ustava BiH o Ustavnome sudu BiH bez sumnje utvrđuje skućene nadležnosti Ustavnoga suda BiH koje se odnose tek na određena pitanja. Na koncu se može zaključiti da su, s obzirom na prethodno spomenute funkcije te nadležnosti, ustavni sudovi uvijek najviše političko-pravne instance i tijela koja nužno, prema samoj definiciji ustava, zalaze u sferu političkog odlučivanja, i samim tim ne mogu predstavljati

u formalno-pravnoj bitnosti sudbenu vlast tj. redovna sudbena tijela.⁶⁷ Stoga je veoma važno postojanje redovnih sudbenih tijela na svim razinama vlasti.

Ne treba svrstavati Sud BiH u ravan s eventualno postojećim vrhovnim sudom s obzirom da se radi o specijaliziranom sudu sa točno utvrđenim (uskim) nadležnostima⁶⁸. Sud BiH nema nadležnost da ispituje odluke nižih sudova niti da usuglašava sudsku praksu u BiH. Doduše, u članku 7 stavku 3 paragrafu c) Zakona o Sudu BiH sadržane su odredbe o odlučivanju o pitanjima provođenja međuentitetskih propisa, pa ipak to bi se teško moglo shvatiti kao usuglašavanje sudske prakse. U isto vrijeme ovaj sud se hijerarhijski ne nalazi iznad nižih redovnih sudova. Temeljem navedenog zaključuje se da Sud BiH nema nikakve funkcije vrhovnoga suda. Doduše, to ne znači da nadležnosti vrhovne sudbene instance na državnoj razini ne mogu biti dodijeljene Sudu BiH, ali je pitanje koliko bi to bilo teoretski i praktično svrsishodno.

Ne može se (i u krajnjoj liniji ne smije se) tvrditi da Ustavni sud BiH i Sud BiH mogu zamijeniti ili nadoknaditi nepostojanje vrhovnoga suda na državnoj razini. Sud BiH nema nadležnost da preispituje odluke sudova na entitetskoj razini niti da usuglašava sudsku praksu. S druge strane, Ustavni sud BiH se, po samoj svojoj prirodi te s obzirom na nadležnosti iz članka VI Ustava BiH, ne može svrstati formalno-pravno u sudbenu vlast.

5.2. O legitimitetu uspostavljanja Vrhovnoga suda BiH

U BiH postoji više zasebnih sudbenih sustava: jedan na državnoj razini, dva na entitetskoj razini – u Republici Srpskoj i Federaciji BiH, pa i u kantonima te Brčko Distriktu BiH. Bez vrhovnoga suda na državnoj razini jasno je da sudbenom sustavu BiH manjka hijerarhija i jedinstvo odnosno uvezanost sudbenog sustava. Pritom se, osiguravanjem pravnog jedinstva stremi ka hijerarhijski uređenoj cjelini. To bi za Bosnu i Hercegovinu značilo uspostavljanje vrhovnoga suda na državnoj razini koji bi osiguravao pravno jedinstvo na cijelom teritoriju BiH.

Mogućnost uspostavljanja vrhovnog sudbenog tijela na državnoj razini podstaklo je teorijska razmišljanja ali i praktične prijedloge o neophodnosti ali i mogućnostima uspostavljanja drugačijeg institucionalnog sustava pravosuđa u BiH. Stanovišta su različita. Neki smatraju da je djelovanje jednog vrhovnog suda, kao suda opće nadležnosti elementarna pretpostavka pravno-državnog ustrojstva kojom bi se onemogućila pogrešna primjena prava a osigurao jednak pristup i položaj pred sudom.⁶⁹ S druge strane, postoje razmišljanja o tome da uspostavljeni sustav ne pokazuje organizacijske nedostatke zbog kojih bi trebalo razmišljati o novoj reformi pravosuđa, ali da ga treba osnažiti i analizirati njegove rezultate.⁷⁰

⁶⁷ Ovakav stav podržava i autor Manfred Dauster: „Ustavni sudovi obavljaju posebnu vrstu pravosuđa koja zrači duboko u područje političkoga i utječe na ostale najviše državne organe kao i na vršenje njihovih ustavno-pravnih nadležnosti. Za pravnu državu u cjelini i za njene sadržaje se malo toga može dobiti iz institucionalizacije jednog ustavnog suda ili iz njegove prakse. Istina, većina europskih država se nakon 1945. godine odlučila za ustanovljavanje ustavnog sudstva, ali postoje i pravne države koje izlaze na kraj i bez ustavnog suda.“ Vidi: M. Dauster, *Ustav BiH: Nesavršena država*, Sveske za javno pravo, br. 1 – 2, Sarajevo 2010, s. 10.

⁶⁸ Vidi bilj 6.

⁶⁹ E. Šarčević, *Ustav iz nužde, Konsolidacija ustavnog prava BiH*, Sarajevo 2010, ss. 396 – 397.

⁷⁰ B. Perić, *Ne treba nam Vrhovni sud BiH*, *Nezavisne novine*, <http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Branko-Peric-Ne-treba-nam-vrhovni-sud-BiH-6241.html> (očitanje 14. 03. 2011).

O legitimitetu uspostavljanja Vrhovnog suda BiH ne može se govoriti bez hijerarhije pravnih propisa u pravnom sustavu BiH. Doduše, tijekom reforme pravosuđa na državnoj razini su usvojeni zakoni kojima se uređuje primjerice kazneno-pravna te djelomice materija iz oblasti obrazovanja⁷¹. Međutim, materija iz ostalih oblasti poput građansko-pravne, obiteljsko-pravne itd., ostaje nikako, manje ili više neregulirana na državnoj razini. Nedostatak hijerarhije pravnih propisa u svezi je dakle, s nepostojanjem pravnih propisa na državnoj razini na temelju kojih bi Vrhovni sud BiH vršio ispitivanje odluka nižih sudova i usklađivao sudsku praksu. Uzrok ovome je nepostojanje nadležnosti na državnoj razini za usvajanje zakona koji bi se primjenjivali za cijeli teritorij BiH. U svezi s tim, treba dodati i nepostojanje prednosti u primjeni pravnih propisa na državnoj razini i prednosti u usuglašavanju nižih pravnih propisa sa postojećima na državnoj razini. Stoga je jedno od fundamentalnih pitanja na temelju kojih pravnih propisa bi Vrhovni sud BiH, ukoliko bi bio uspostavljen, odlučivao o zakonitosti odluka i usklađivao sudsku praksu. *De lege lata*, odnosno onih postojećih zakona na državnoj razini, a kojih je veoma malo i čime bi se moglo postaviti pitanje svrsishodnosti postojanja Vrhovnoga suda koji bi imao legitimitet tek na temelju manjeg broja pravnih propisa? Ili *de lege ferenda*, odnosno onih zakona koji tek treba da se usvoje a gdje je osnovni problem pitanje nadležnosti za donošenje zakona na državnoj razini kao i preveliki broj zakona koje bi valjalo usvojiti da bi Vrhovni sud imao legitimitet postojanja? Jasno je da je preduvjet uspostavljanja Vrhovnoga suda BiH upravo usvajanje čitavog niza pravnih propisa na državnoj razini bez kojih ne bi bilo svrsishodno njegovo postojanje. To bi međutim, bilo moguće tek ukoliko bi postojao uzajamni sporazum entiteta sukladno članku IV točki 4(c) Ustava BiH.

Značajno je i odgovoriti na pitanje da li Vrhovni sud BiH može biti uspostavljen bez amandmanske intervencije na Ustav BiH. Ovo je u svezi s nepostojanjem pravnih normi o vrhovnom sudu na državnoj razini te organizaciji sudbene vlasti u BiH, kao i nepostojanjem pravnih normi kojima se ostavlja takva mogućnost. Prvo, jasno je da su u Ustavu prešućene odredbe na temelju kojih bi se uspostavio Vrhovni sud. Time nije uspostavljeno pravno jedinstvo zbog čega su načela o pravnoj državi iz članka I točke 2 Ustava BiH upitna. Međutim, članak I točka 2 Ustava može predstavljati polaznu osnovu za uspostavljanje Vrhovnoga suda BiH. Budući da se načela o pravnoj državi temelje i na ustavnoj sadržini o sudbenoj vlasti neophodno je uspostaviti pravosudnu instituciju na državnoj razini da bi se načelo u cijelosti primijenilo. Sem ovoga, treba spomenuti i žalbe na osuđujuće presude Kaznenog odjeljenja Suda BiH koje završavaju pri Apelacijskom odjeljenju istog suda. Valjalo bi uskladiti unutarnje pravne propise BiH s usvojenim međunarodnim standardima propisanim u međunarodnim dokumentima čija je stranka i BiH, posebice Konvencijom o ljudskim pravima i temeljnim slobodama iz 1950. godine, putem kojih bi se zajamčila mogućnost žalbe višem sudu. Tako treba iskoristiti i mogućnosti primjene ovog pravnog osnova pri razmatranju uspostavljanja vrhovne sudbene instance na državnoj razini u BiH temeljem ustavne revizije. Drugo, ukoliko se ne može predvidjeti skora izmjena Ustava BiH u smislu definiranja Vrhovnoga suda BiH, članak III točke 3 b) i 5 a) i članak II točka 2 više su i nego dovoljan pravni osnov da se sem ustavotvorca problemom organizacije sudbene vlasti pozabavi i zakonodavac. To stoga što su navedene odredbe u svezi s pojedinačnim pravima i slobodama koji proizilaze iz obveza BiH sukladno

⁷¹ Primjerice: Okvirni Zakon o osnovama znanstvenoistraživačke djelatnosti i koordinaciji unutarnje i međunarodne znanstvenoistraživačke suradnje, Sl. gl. BiH, br. 43/09; Okvirni zakon o srednjem strukovnom obrazovanju i obuci, Sl. gl. BiH, br. 63/08; Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju, Sl. gl. BiH, br. 88/07; Okvirni zakon o visokom obrazovanju, Sl. gl. BiH br. 59/07.

usvojenim međunarodnim dokumentima. Ne treba zaboraviti da se u državama koje imaju pisani ustav norme o organizaciji i radu sudova propisuju u zakonu o sudovima na državnoj razini ali i da se u ustavima barem načelno propisuju norme o organizaciji pravosuđa. Ukoliko ustavotvorac u BiH ne može načelno da razriješi ovo pitanje, tada se može očekivati da to učini zakonodavac sukladno odredbama Ustava o podjeli nadležnosti između državne i entitetske razine. U sadašnjoj podjeli nadležnosti u BiH, organizacija pravosuđa je u nadležnosti entiteta, ali bi zakonodavac na državnoj razini usvajajući zakon o sudovima (kakav postoji u zemljama u okruženju iste ili slične pravne tradicije⁷²) na državnoj razini obuhvatio sem državne i entitetsku i kantonalnu razinu. Time bi se riješilo barem pitanje položaja Suda BiH u hijerarhiji sudbenih tijela u BiH. S obzirom na prethodno navedeno, ne bi postojala bojazan od isticanja povrede nadležnosti entiteta iz članka III točke 3 a). Nakon toga bi se moglo pristupiti razmatranjima o uspostavljanju vrhovne sudbene instance. Dakako, prethodno navedeno ne treba miješati sa uspostavljanjem Suda BiH koji se temelji na zakonu u skladu s Ustavom BiH. U državi koja ima pisani ustav, odnosno najviši pravni akt, kojim se, između ostaloga, definira i organizacija državne vlasti, bilo bi neozbiljno i nepromišljeno razmatrati uspostavljanje vrhovne sudbene instance temeljem zakona. U krajnjoj liniji, Ustav BiH i zakoni na državnoj razini zasigurno su jače pravne snage u odnosu na entitetske, a ukoliko se ustavne kavitacije, barem okvirno, ne daju popuniti od strane ustavotvorca one se mogu i moraju popuniti od strane zakonodavca na najvišoj razini vlasti.

5.3. Moguće nadležnosti Vrhovnoga suda BiH i odnos prema drugim sudovima u BiH

Kada su u pitanju eventualne nadležnosti Vrhovnoga suda BiH, ne treba uspoređivati moguće nadležnosti vrhovnoga suda u BiH s nadležnostima vrhovnih sudova drugih država. Također ne treba uspoređivati odnos eventualne vrhovne sudbene instance i nižih sudova u BiH s odnosom vrhovnih i nižih sudova u drugim državama. Ovo je u svezi s prirodom ustavno-pravnog uređenja BiH. Idealno bi bilo da vrhovna sudbena instance u BiH ima nadležnosti kakve imaju vrhovni sudovi drugih država (odlučivanje o žalbama nižih sudova; odlučivanje o izvanrednim pravnim lijekovima; usuglašavanje sudske prakse itd.). Međutim, kada je u pitanju najmanji očekivani obim nadležnosti, valjalo bi očekivati barem nadležnost za usuglašavanje sudske prakse⁷³ dok bi se o ostalim nadležnostima još moglo raspravljati. Iako se čini nedosljednim insistirati na uspostavljanju Vrhovnoga suda BiH a ne insistirati na nadležnostima kakve imaju vrhovni sudovi u drugim državama teško je ne rukovoditi se onime što je u trenutnom ustavno-pravnom uređenju BiH moguće postići.

Ukoliko bi eventualno došlo do uspostavljanja vrhovne sudbene instance na državnoj razini u BiH, veoma bi važno bilo utvrditi opseg nadležnosti vrhovnog sudbenog tijela na državnoj razini u odnosu na nadležnosti entitetskih vrhovnih sudova. Morao bi se utvrditi odnos Vrhovnoga suda BiH spram vrhovnih sudova u entitetima ukoliko bi se nakon izvršenih izmjena u ustavnom uređenju oni zadržali. Iako je važno da dodijeljene nadležnosti vode ka uspostavljanju i primjeni jedinstvenog i hijerarhijski uspostavljenog pravnog sustava valja razriješiti i neka druga pitanja.

⁷² Npr. Zakon o sudovima u CG, Zakon o sudovima u RH i Zakon o uređenju sudova u RS.

⁷³ Slično mišljenje ima i autor Faris Vehabović: „Minimum nadležnosti Vrhovnoga suda može biti obvezujuće usklađivanje sudske prakse. Sve drugo može ali ne mora biti nadležnost Vrhovnoga suda.“ Vidi: F. Vehabović, *Zašto neće doći do sistematskih ustavnih promjena*, Sveske za javno pravo, br. 1 – 2/2010, Sarajevo 2010, s. 42.

Ta pitanja uključuju: položaj i nadležnosti Suda BiH u odnosu na Vrhovni sud BiH te uopće u odnosu na jedinstven i hijerarhijski sudbeni sustav BiH; odnos Vrhovnoga suda spram okružnih i kantonalnih te općinskih sudova ukoliko bi se nakon izmjene ustavnog ustrojstva ukinuli Vrhovni sudovi entiteta; i odnos Vrhovnoga suda BiH spram sudova u Brčko Distriktu BiH.

Uspostavljanju vrhovne sudbene instance na državnoj razini u BiH prethodi razmatranje ukupnog sudbenog sustava posebice nadležnosti i organizacije sudbenih tijela u BiH. U složeno uređenim državama podjela sudova po teritorijalnom principu, koji je u svezi s podjelom sudova prema stvarnoj nadležnosti, opsežno je i veoma važno pitanje. U BiH, ovo pitanje vezuje se prvenstveno za ustavno ustrojstvo BiH kao i utvrđivanje nadležnosti. Zatim slijede pitanja o ukidanju vrhovnih sudova entiteta u kontekstu uspostavljanja Vrhovnoga suda BiH, prijedlozi o uspostavljanju tek apelacijskog tijela ili koordinacijskog tijela na državnoj razini, i prijedlozi o uspostavljanju posebnog odjela Suda Bosne i Hercegovine koji bi vršio (barem minimalne) nadležnosti usklađivanja sudske prakse i osiguravanja pravnog jedinstva.

U zavisnosti od rezultata moguće revizije Ustava BiH u pogledu osnivanja vrhovne sudbene instance na državnoj razini, treba razmotriti položaj Suda BiH u odnosu na Vrhovni sud BiH. Naime, postoje prijedlozi o uspostavljanju Apelacijskog suda BiH koji bi odlučivao o žalbama na presude izrečene pri Sudu BiH. Ovaj prijedlog se temelji na podatku da su suci Apelacijskog odjeljenja Suda BiH isti oni suci koji sude u prvostupanjskim predmetima Suda BiH.⁷⁴ Ovakvo rješenje bilo bi u skladu s gore spomenutim međunarodnim standardima, posebice Konvencijom o ljudskim pravima i temeljnim slobodama iz 1950. godine. Međutim, ovakvo rješenje uvjetovalo bi tek gomilanje institucija. Ovo stoga što bi izostala nadležnost kojom bi se postigla jedinstvena primjena prava s obzirom da bi Apelacijski sud poslužio tek kao drugostupanjski sud na državnoj razini. S druge strane, ukoliko bi se uspostavio Vrhovni sud BiH sa minimumom nadležnosti o usuglašavanju sudske prakse, valjalo bi razriješiti pitanje položaja Suda BiH u sustavu pravosuđa BiH i njegovog odnosa spram vrhovne sudbene instance na državnoj razini. On bi mogao ostati postojati kao specijalizirani sud ali bi morao biti u hijerarhiji sa vrhovnom instancom na državnoj razini, sa ili bez Apelacijskog odjeljenja te bi Vrhovni sud BiH morao imati nadležnosti žalbenog suda u odnosu na presude Suda BiH sukladno međunarodnim standardima. Jedno od rješenja moglo bi biti ono prema kojem bi Vrhovni sud BiH bio najviša sudska instanca sa drugostupanjskom i trećestupanjskom nadležnošću po odlukama Suda BiH, a u isto vrijeme bi bio nadležan i za usuglašavanje sudske prakse u pogledu primjene zakona i drugih pravnih akata u BiH.⁷⁵ Međutim, i dalje ostaje pitanje nehijerarhijskog odnosa Suda BiH spram sudova na entitetskoj i nižoj razini o čemu se teško može raspravljati bez detaljnih i konkretnih prijedloga o reviziji Ustava BiH i sveobuhvatne reforme pravosuđa, iako se može zaključiti da bi bio suvišan. Ukoliko bi se transformirao u instituciju koja bi obuhvaćala primjerice specijalizirane sudove poput upravnog suda ili trgovačkog suda i dalje bi se moralo razriješiti pitanje nadležnosti u odnosu na općinske i okružne odnosno kantonalne sudove u entitetima.

U pogledu mogućeg odnosa vrhovne sudbene instance na državnoj razini spram vrhovnih sudova entiteta teško je pronaći usporedbu među različitim složenim državama, s obzirom da je

⁷⁴ B. Perić (bilj. 70). Dakako, ne radi se o primjerima da su isti suci odlučivali u prvom i drugom stupnju u istom predmetu. Međutim, upitno je što su svi suci istoga suda što, istina, nije nužno suprotno ustavnim odredbama.

⁷⁵ Za ovo rješenje pogledati: Radna grupa mladih pravnikaca, Završni dokument Radne grupe mladih pravnikaca s prijedlozima novih ustavnih rješenja u BiH *Nove ideje, bolji ustav*, amandmani na Ustav BiH, Sarajevo 2010, s. 29.

organizacija sudova utvrđena sukladno unutarnjoj teritorijalnoj organizaciji. Tako primjerice sudbeni sustav Savezne Republike Njemačke obuhvaća općenito govoreći lokalne, regionalne i više regionalne redovne sudove sa Saveznim Vrhovnim sudom na čelu, a sem toga postoje i upravni, socijalni, financijski i sudovi rada na različitim razinama sa Saveznim Upravnim sudom, Saveznim Socijalnim sudom, Saveznim Financijskim sudom i Saveznim Radnim sudom na čelu koji predstavljaju specijalizirane vrhovne sudove ali nisu podređeni Saveznom Vrhovnom sudu. Sudbeni sustav Republike Austrije obuhvaća redovne okružne, regionalne i žalbene sudove te trgovačke sudove sa Vrhovnim sudom na čelu s tim da postoji i Upravni sud koji uživa organizacijsku autonomiju te je zbog svojih specifičnih funkcija odvojen od redovnih sudova. Sudbeni sustav Švicarske konfederacije općenito obuhvaća prvostupanjske kantonalne sudove i vrhovne sudove kantona, Savezni Kazneni sud i Savezni Upravni sud te Savezni Vrhovni sud. Belgijski model organizacije sudova obuhvaća uopćeno četiri razine odnosno najniže prekršajne sudove, prvostupanjske, žalbene sudove i kasacioni sud. Sudbeni sustav Kanade u osnovi obuhvaća četiri stupnja sudbenih tijela i to: provincijske sudove, više provincijske sudove i na istoj razini ali sa drugim nadležnostima Savezni sud, provincijske žalbene sudove i Savezni žalbeni sud te Vrhovni sud Kanade. Sudbeni sustav Sjedinjenih Američkih Država na razini saveznih država, s manjim razlikama među državama, obuhvaća uopćeno govoreći prvostepene, žalbene i vrhovne sudove a uporedo postoji savezni sudbeni sustav koji uključuje okružne sudove, žalbene sudove i Vrhovni sud Sjedinjenih Američkih Država. Na koncu, australijski sudbeni sustav načelno obuhvaća lokalne, okružne i vrhovne sudove država i teritorija i Savezni sud Australije, Obiteljski sud Australije, Savezni Prekršajni sud Australije i Visoki sud Australije na saveznoj razini.

Vrhovni sudovi entiteta ne mogu predstavljati zamjenu za Vrhovni sud BiH bez obzira što im je funkcija, između ostalog, da pomažu sprovođenje državnoga prava pred pravom entiteta.⁷⁶ Pitanje koje se nužno nameće je da li bi, u slučaju uspostavljanja Vrhovnoga suda BiH, trebalo uspostaviti vrhovnu sudbenu instancu u BiH i zadržati vrhovne sudove entiteta, odnosno da li bi trebalo ukinuti vrhovne sudove entiteta. Čini se da nema zapreka za zadržavanje vrhovnih sudova entiteta s obzirom da su to najviši žalbeni sudovi u entitetima. Također, oba vrhovna suda entiteta postupaju svaki za onaj entitet za koji su uspostavljeni, sukladno članku 35 stavku 5 Zakona o sudovima u Federaciji BiH i članku 34 stavku 5 Zakona o sudovima Republike Srpske, a kada se radi o načelnom zauzimanju stavova o pitanjima koji su od interesa za primjenu odnosnih entitetskih zakona. Tek Ustav Republike Srpske u članku 123 propisuje da Vrhovni sud Republike Srpske obezbjeđuje jedinstvenu primjenu zakona, za razliku od Ustava Federacije BiH koji nema takve odredbe. Pritom se, sukladno članku 29 Zakona o sudovima u Federaciji BiH i članku 28 Zakona o sudovima Republike Srpske, ne propisuje nadležnost usuglašavanja sudske prakse u odnosnom entitetu. Čak i da se propisuje, među vrhovnim sudovima nema koordinacije u pogledu harmoniziranja sudske prakse i stvaranja jedinstvenog prava. Sve ovo ostavlja dovoljno prostora da se eventualno uspostavljenom Vrhovnom sudu BiH dodijeli onaj gore spomenuti minimum nadležnosti o usuglašavanju sudske prakse (primjerice zajedno sa žalbenom nadležnošću u odnosu na presude Suda BiH). Ukoliko bi se, pak, vrhovni sudovi entiteta ukinuli to bi uvelike olakšalo organizaciju sudbene vlasti u smislu da bi općinski i kantonalni odnosno okružni sudovi bili redovni sudovi opće nadležnosti i to prvostupanjski i drugostupanjski, Sud BiH redovni specijalizirani sud (možda čak i sa utvrđenom strategijom postepenog prijenosa

⁷⁶ Usp. M. Dauster (bilj. 67), s. 10.

nadležnosti na kantonalne odnosno okružne sudove) sa Vrhovnim sudom BiH koji bi tada mogao imati uobičajene nadležnosti vrhovnih sudova koje bi uključivale nadležnosti entitetskih vrhovnih sudova.

Dalje bi, s obzirom na stvarnu nadležnost Apelacijskog suda Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, a u odnosu na eventualno uspostavljeni Vrhovni sud BiH, trebalo razmisliti i o mogućnostima preraspodjele nadležnosti. To bi uključilo prijenos nadležnosti Apelacijskog suda Brčko Distrikta koje se odnose na odlučivanje o izvanrednim pravnim lijekovima na pravomoćne sudske odluke⁷⁷ na Vrhovni sud BiH. U svakom slučaju bilo bi obvezno usvajanje zakona o sudovima na državnoj razini kojim bi se utvrdila hijerarhija, pobliže definirale nadležnosti sudova itd.

Još jedan mogući model kojim bi se nastojalo osigurati pravno jedinstvo bilo bi uspostavljanje koordinacijskog tijela na razini BiH koje bi usuglašavalo sudsku praksu na pravno obvezujući način. Slično rješenje postoji, primjerice u Saveznoj Republici Njemačkoj. U slučaju da dođe do neslaganja između najviših saveznih sudova, sastaje se *ad hoc* tijelo pod nazivom Zajednički senat vrhovnih sudova čiji je zadatak usuglasiti stavove vrhovnih sudova. Sem toga, postoje i druge procedure kojima se osigurava jednaka primjena prava kada su u pitanju sudske odluke viših regionalnih sudova u odnosu na sudske odluke Saveznog Vrhovnog suda i drugih viših regionalnih sudova. Također, da bi se osigurala jednaka primjena prava u situacijama kada u okviru građanskog i kaznenog odjeljenja Saveznog Vrhovnog suda dođe do razlika u stavovima sastaju se Zajednička velika vijeća svakog odjeljenja koja rješavaju sporna pitanja. Međutim, veoma je teško uopće zamisliti koordinacijsko, slobodno ga možemo nazvati, kvazi-sudbeno, tijelo u BiH te utvrditi nadležnosti, sastav itd. dok bi i dalje postojao nehijerarhijski odnos sudova i pravnih propisa u BiH.

O Ustavnom sudu BiH i proširenju nadležnosti istog koje bi uključile nadležnosti vrhovnog sudbenog tijela u BiH neprihvatljivo je razmatrati obzirom na pravnu prirodu postojanja ustavnoga suda uopće. Temeljna zadaća ustavnoga suda je zaštita ustavnosti i zakonitosti. Sva druga pitanja razilaze se s navedenim.

Sve u svemu, vrhovna sudbena instanca na državnoj razini u BiH mogla bi imati drugostupanjsku i trećestupanjsku nadležnost po odlukama Suda BiH, drugostupanjsku i trećestupanjsku nadležnost po izvanrednim pravnim lijekovima na pravomoćne sudske odluke okružnih i kantonalnih sudova (ukoliko bi se ukinuli vrhovni sudovi entiteta) i Apelacijskog suda Brčko Distrikta. U svakom slučaju (bez obzira na vrhovne sudove entiteta) bi imao nadležnost za usuglašavanje sudske prakse u pogledu primjene zakona i drugih pravnih akata u BiH što je u ovom trenutku i najznačajnije.

6. Zaključak

Jednaka primjena prava u odnosu na sve građane BiH može biti zajamčena samo putem osiguravanja pravnog jedinstva, ali i pravne jednakosti koje je moguće ostvariti samo ukoliko postoji jedinstven i hijerarhijski uspostavljen pravni sustav na čijem će vrhu postojati vrhovni sud. Činjenica je, u prvom redu, da se jedinstvo države uvijek sagledava putem pravnog jedinstva te vladavine prava. A upravo je vrhovni sud taj koji osigurava jedinstvenu primjenu i

⁷⁷ Zakon o sudovima BD BiH, čl. 22 st. 1 toč. 2.

tumačenje pravnih propisa te ravnopravnost građana pred zakonom kao i jemstvo njihovih pojedinačnih interesa. Bez vrhovnoga suda, tumačenjem i primjenom materijalnoga i postupovnog prava pred svim sudovima u BiH dovode se u pitanje pravna sigurnost, jednakost pred zakonom, i u krajnjoj liniji jednaka primjena prava na sve građane sa teritorija BiH. Tako bi upravo uspostavljanje vrhovnoga suda u BiH predstavljalo djelotvoran i svrsishodan način usuglašavanja primjene pravnih propisa odnosno donošenja konačne odluke u svezi s tumačenjem i primjenom materijalnoga i postupovnog prava pred svim sudovima u BiH bez obzira na mehanizam njegovog uspostavljanja i odnosa spram drugih sudova.

Resume

Uniform application of law with respect to all citizens of Bosnia and Herzegovina may be ensured only throughout legal unity and equality before the law. This is conceivable solely as long as if integral and hierarchical legal system with the Supreme Court at the top exists. Unity of the state is always discussed through legal unity and rule of law. As a matter of fact, the Supreme Court is ensuring uniform application and interpretation of law; equality of citizens before the law; and individual interests of citizens. Without the Supreme Court, legal certainty, equality before the law and uniform application of law for all citizens of Bosnia and Herzegovina is compromised through differences in interpretation and application of substantive and procedural law before all courts in Bosnia and Herzegovina. Establishing the Supreme Court in Bosnia and Herzegovina would correspond to effective and rational fashion of legal acts harmonization e.g. final decision-making related to interpretation and application of substantive and procedural law before all courts in Bosnia and Herzegovina irrespective of establishing mechanism and aspect towards other courts.

7. Izvori i literatura:

1. A. Tschentscher, *The Basic Law (Grundgesetz): The Constitution of the Federal Republic of Germany (May 23rd, 1949)*, Bern 2011;
2. *Aneks Deklaracije Vijeća za implementaciju mira: neophodne mjere*, Bruxelles 2000;
3. B. Perić, *Ne treba nam Vrhovni sud BiH*, *Nezavisne novine*, <http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Branko-Peric-Ne-treba-nam-vrhovni-sud-BiH-6241.html> (očitanje 14. 03. 2011);
4. *Communiqué Upravnog odbora Vijeća za implementaciju mira*, Sarajevo 2000;
5. Council of Europe Parliamentary Assembly, *Resolution 1513 on Constitutional reform in Bosnia and Herzegovina*, 2006;
6. Council of Europe Parliamentary Assembly, *Resolution 1564 on Prosecution of offences falling within the jurisdiction of the International Tribunal for the former Yugoslavia*, Committee on Legal Affairs and Human Rights, 2007;
7. Courts Constitution Act, http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gvg/englisch_gvg.html (očitanje 24. 04. 2011);

8. *Deklaracija Vijeća za implementaciju mira*, Bruxelles 2000;
9. E. Šarčević, *Ustav iz nužde, Konsolidacija ustavnog prava BiH*, Sarajevo 2010;
10. E. Šarčević, *Ustavno uređenje Savezne Republike Njemačke: Osnove njemačkog Državnog prava*, Sarajevo 2005;
11. F. Vehabović, *Zašto neće doći do sistematskih ustavnih promjena*, Sveske za javno pravo, br. 1 – 2/2010, Sarajevo, 2010;
12. <http://www.ogh.gv.at/ogh/index.php?nav=3> (očitanje 24. 04. 2011. godine);
13. Izdvojeno mišljenje suca Davida Feldmana kojem se pridružuju sutkinja Constance Grewe i sudac Tudor Pantiru u Predmetu AP 775/08 pred Ustavnim sudom BiH;
14. Johnny H. Killian, George A. Costello and Kenneth R. Thomas (Co-Eds.), *The Constitution of the United States of America, Analysis and Interpretation*, Washington 2002;
15. Kazneni zakon BiH, Službeni glasnik BiH, br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07 i 8/10;
16. Kazneni zakon Brčko Distrikta BiH, Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH, br. 10/03, 45/04, 6/05 i 21/10;
17. Kazneni zakon Federacije BiH, Službene novine Federacije BiH, br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 43/08, 29/00 i 19/03;
18. Kazneni zakon Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 49/03, 108/04, 37/06, 70/06 i 73/10;
19. Kazneni zakon Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, br. 44/76, 36/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90 i 54/90;
20. Konvencija o ljudskim pravima i temeljnim slobodama, ETS No. 005, 213 UNTS 221 (No. 2889), stupila na snagu 03. 09. 1953;
21. M. Dauster, *Ustav BiH: Nesavršena država*, Sveske za javno pravo, br. 1 – 2, Sarajevo 2010;
22. M. Sesar, *Vrhovni sud u Republici Hrvatskoj, SR Njemačkoj, Republici Sloveniji i Austriji*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, br. 4/2009, Split 2009;
23. Ministarstvo pravde BiH, *Strategija za reformu sektora pravde za period od 2008. do 2012. godine*, Sarajevo 2006;
24. N. Smailagić i N. Keranović, *Pravosudni sistem* u: S. Gavrić, D. Banović i K. Krause (ur.), *Uvod u politički sistem BiH – izabrani aspekti*, Sarajevo 2009;
25. Odluka o dopustivosti i meritumu Ustavnoga suda BiH AP 1785/06;
26. Odluka o dopustivosti i meritumu Ustavnoga suda BiH AP 775/08;
27. Odluka o dopustivosti i meritumu Ustavnoga suda BiH U 6/06;

28. Odluka o dopustivosti i meritumu Ustavnoga suda BiH, AP 519/07;
29. Odluka o dopustivosti i meritumu Ustavnoga suda BiH, AP 775/08;
30. Odluka Ustavnoga suda BiH U 29/02;
31. Okvirni Zakon o osnovama znanstvenoistraživačke djelatnosti i koordinaciji unutarnje i međunarodne znanstvenoistraživačke suradnje Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH, br. 43/09;
32. Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini, Službeni glasnik BiH, br. 88/07;
33. Okvirni zakon o srednjem strukovnom obrazovanju i obuci u Bosni i Hercegovini, Službeni glasnik BiH, br. 63/08;
34. Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini, Službeni glasnik BiH, br. 59/07;
35. Organizacija za europsku sigurnost i suradnju – OESS, *Na putu ka usklađenoj provedbi važećega zakona u predmetima ratnih zločina pred sudovima u BiH*, Sarajevo 2008;
36. Povjerenstvo Europskih zajednica, *Radni dokument Povjerenstva Europskih zajednica: Izvješće o napretku BiH u 2008. godini, prilog uz Saopćenje Povjerenstva Europskom parlamentu i Vijeću*, 2008;
37. Pravila Ustavnoga suda BiH, Službeni glasnik BiH br. 60/05, 64/08 i 51/09;
38. Protokol VII uz Konvenciju o ljudskim pravima i temeljnim slobodama iz 1984. godine, ETS no. 117, 1525 UNTS 195 (No. 2889), stupio na snagu 01. 10. 1988;
39. Radna grupa mladih pravnik/ca, *Završni dokument Radne grupe mladih pravnik/ca s prijedlozima novih ustavnih rješenja u BiH, Nove ideje, bolji ustav, amandmani na Ustav BiH*, Sarajevo 2010;
40. Statut Brčko Distrikta BiH, Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH br. 17/08, 39/09 i 02/10;
41. *Supreme Court Act* (R.S.C., 1985, c. S-26), Department of Justice, 2011;
42. *The Austrian Judicial System, Institutions – Agencies – Services*, Vienna 2009;
43. The Committee on Legal Affairs and Human Rights of the Council of Europe Parliamentary Assembly, *Prosecution of offences falling within the jurisdiction of the International Tribunal for the former Yugoslavia, Committee on Legal Affairs and Human Rights*, 2007;
44. The Constitutional Act, Consolidation of Constitution Acts, 1867 – 1982, Department of Justice, 2011;
45. *The Federal Court of Justice*, Karlsruhe 2010;
46. *The Swiss Confederation, A Brief Guide*, Bern 2011;
47. Ustav Australijskog Commonwealth-a, http://www.servat.unibe.ch/icl/as00000_.html (očitanje 30.03. 2011. godine);

48. Ustav BiH u: Opći okvirni sporazum za mir u BiH, UN Doc. A/50/790 (1995) i S/1995/999 (1995) od 30. 10. 1995;
49. Ustav Crne Gore, Službeni list Crne Gore, br. 1/07;
50. Ustav Federacije BiH, Službene novine Federacije BiH, br. 1/94, 13/97, 16/02, 22/02, 52/02, 63/03, 9/94, 20/04, 33/04, 72/05, 71/05;
51. Ustav Kraljevine Belgije, http://www.servat.unibe.ch/icl/be00000_.html (očitanje 30.03. 2011);
52. Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine br. 56/90, 135/97, 8/98 – pročišćeni tekst, 113/2000, 124/2000 – pročišćeni tekst, 28/2001, 41/2001 – pročišćeni tekst, 55/2001 – ispravak te Promjena Ustava Republike Hrvatske objavljena u Narodnim novinama br. 76/2010, čl. 117 – 123;
53. Ustav Republike Srbije, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 98/06;
54. Ustav Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske br. 3/92, 6/92, 8/92, 15/92, 19/92, 150/02, 22/05;
55. Ustav Švicarske konfederacije, http://www.servat.unibe.ch/icl/sz00000_.html (očitanje 30. 03. 2011);
56. Ustav Švicarske konfederacije, http://www.servat.unibe.ch/icl/sz00000_.html (očitanje 30. 03. 2011);
57. Zakon o sudovima Brčko Distrikta BiH, Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH, br. 19/07, 20/07 i 39/09.
58. Zakon o sudovima Kraljevine Belgije, <http://www.droitbelge.be/codes.asp#jud> (zadnji pristup web stranici: 14.03. 2011. godine);
59. Zakon o sudovima Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 111/04, 109/05, 37/06, 17/08, 119/08, 58/09 i 72/09;
60. Zakon o sudovima u Federaciji BiH, Službene novine Federacije BiH, br. 38/05, 22/06 i 63/10;
61. Zakon o sudovima, Narodne novine, br. 16/07, 113/08, 153/09, 116/10 i 27/11;
62. Zakon o sudovima, Službeni list Crne Gore, br. 5/02, 49/04 i 22/98;
63. Zakon o Sudu BiH, Službeni glasnik BiH, br. 29/00, 16/02, 24/02, 3/03, 37/03, 42/03, 4/04, 9/04, 35/04, 61/04, 32/07, 49/09 – pročišćeni tekst, 74/09 i 97/09;
64. Zakon o tužiteljstvu BiH, Službeni glasnik BiH, br. 24/02, 3/03, 37/03, 42/03, 9/04, 35/04, 61/04, 49/09 – pročišćeni tekst i 97/09;
65. Zakon o uređenju sudova, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 116/08 i 104/09;
66. Zakon o Visokom sudbenom i tužiteljskom vijeću, Službeni glasnik BiH, br. 25/04 i 93/05.